

Previđeni potencijal socijalnog kapitala u povratničkim zajednicama: Smjernice za održivost povratka u BiH

Selma Porobić, PhD Selma Mameledžija, BA

Sažetak

Povratak približno 2,2 miliona prisilno raseljenih građana Bosne i Hercegovine, reintegracija i održivost njihovog povratka su fenomeni usko povezani sa prethodnim ratom u Bosni i Hercegovini (BiH), odredbama Dejtonskog mirovnog sporazuma, te sa njihovim dalekosežnim posljedicama u poslijeratnom periodu. Pored impresivnih statističkih podataka koji u krupnim brojkama ukazuju na uspjeh povratka, pri tom se najčešće referirajući na visoku stopu vraćene prijeratne imovine (oko 99%), te brojnih istraživanja o stvarnim preprekama koje otežavaju održivost povratka, vrlo malo prostora se davalo pozitivnim praksama i stvarnim facilitatorima, tj. ključnim resursima i/ili odrednicama dugoročne održivosti u pogođenim (povratničkim) zajednicama.

Revidirana strategija za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, kao osnovni dokument na državnom nivou za rješavanje pitanja raseljenih osoba unutar i van BiH, ne pruža konkretna rješenja, niti prepoznaje ili koristi socijalni ili bilo koju drugu vrstu kapitala kao važne elemente pri rješavanju pitanja integracije povratnika u njihove zajednice. Koristeći se uporednom metodom studije više slučajeva (multiple case study approach), a pri tome se fokusirajući na pozitivne primjere reintegracije u tri veće povratničke zajednice, ova studija nudi uvid u previđeni potencijal socijalnog kapitala kada je u pitanju održivost povratka u BiH. Rezultati studije nude prijedloge javnih politika koji se direktno temelje na iskustvu i dokazima sa terena koji ukazuju na ključnu ulogu koju socijalni kapital može odigrati pri daljoj implementaciji Revidirane strategije.

Uvod

Ratna dešavanja od 1992. do 1995. godine u BiH obilježena su velikim razaranjima, agresijom koja je imala za cilj civilna stradanja i teška kršenja ljudskih prava, te su naročito bila pogubna na demografskoj razini sa preko 100 000 mrtvih, oko 20 000 nestalih i 2,2 miliona, ili 60% od ukupnog broja stanovnika, protjeranih ili prisiljenih da napuste svoje domove.¹

Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog ugovora 1995. godine različiti naponi, kako međunarodnih tako i domaćih aktera, su omogućili da se veliki broj izbjeglica vrati u BiH. Zvanični podaci pokazuju kako se vratilo preko jednog miliona stanovnika u BiH, no ipak ovi podaci ne odražavaju stvarni povratak prijeratnim domovima, niti ukupnu održivost povratka. U terenskim izvještajima različitih aktera² navodi se da se značajan procent registrovanih povratnika nije zadržao u povratničkim mjestima, nego su se preselili u mjesta gdje njihova etnička grupa čini većinu, gdje imaju bolje prilike; dok su opet drugi (re)emigrirali i na taj način zauvijek napustili zemlju. Oko 38,5% od ukupne prijeratne populacije danas živi u zemljama primitka gdje su dobili azil, integrirali se i izgradili nove živote.³ Prema tome, kada pogledamo prijeratnu demografsku sliku, projekti vezani za povratak su proizveli različite rezultate i nisu uspjeli zadovoljiti ambicije više od milion izbjeglica koje su se u određenom trenutku željele vratiti svojim domovima (Blitz, 2006, Valenta, Ramet 2012, Valenta & Strbac 2013).

Štaviše, značajan broj povratnika se još uvijek nalazi u ranjivoj poziciji, suočavajući se sa lošim životnim uslovima, te im je potrebna podrška da bi ostvarili održiv povratak.⁴ Povratničke manjine, odnosno povratnici koji žive u sredinama gdje je njihova etnička grupa u manjini, su od posebnog značaja zbog toga što se često suočavaju sa strukturalnom diskriminacijom pri ostvarivanju društvenih i ekonomskih prava.⁵

Od tri trajna rješenja za izbjeglice i interno raseljene osobe u BiH: dobrovoljna repatrijacija, lokalna integracija ili ponovno naseljavanje na drugoj lokaciji; reintegracija je rješenje koje preferira UNHCR i uvršteno je, 2008. godine, u UNHCR-ovu politiku i definirano kao „sposobnost izbjeglica koji se vraćaju da sebi priskrbe političke, ekonomske (pravne) i socijalne uvjete koji su potrebni za održiv i dostojanstven život“.⁶ Što se tiče UNHCR-ovog postojećeg koncepta razvojnih programa „Priručnik za repatrijaciju i reintegracijske aktivnosti“ ukazuje na glavne karakteristike povratnika i njihove zemlje porijekla, te koji bi se kriteriji trebali uvažiti pri odabiru reintegracijskih aktivnosti.

Iako je definicija reintegracije uvrštena u UNHCR-ovu literaturu jasna, njeno propagiranje kao trajnog rješenja i korištenje pri vršenju UNHCR-ovog mandata je nastalo zbog raznovrsne percepcije UNHCR-ove uloge u reintegraciji, koju bi možda i učinkovitije mogli raditi razvojni akteri.⁷ U Forward to Global Appeal 2009 Updated Visoki povjerenik navodi kako UNHCR nema dovoljno kapaciteta niti resursa da povratak i reintegraciju učini održivima.⁸ Zbog navedenog, organizacija aktivno traži partnerstvo sa drugim razvojnim akterima kako bi povratak i reintegraciju uključili u državnu strategiju oporavka, razvojnu strategiju i procese izgradnje mira.⁹ Strategija Bosne i Hercegovine za implementacijom Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma (u nastavku teksta: Strategija) je dokument za rješavanje pitanja održivog povratka prisilno raseljenih osoba u i van BiH. Ovaj okvirni dokument je usvojen 2003. godine i prvenstveno se fokusirao na podržavanje povratka, rekonstrukciju i povratak imovine. Za vrijeme petogodišnje implementacije ove strategije, uloženo je 618 miliona KM kao pomoć za 130.000 osoba, što je ukupno oko 20.000 KM po povratničkoj porodici.¹⁰ Naime, dok je strategija imala za cilj riješiti

¹ Detaljniji statistički pregled dostupan na: <http://www.mhrr.gov.ba/>, (<http://unhcr.ba/>), o civilnim žrtvama rata: <http://rdc.ba/>

² Npr. CESI (2013): Zapisnik sa međunarodnog okruglog stola na: www.cesi.unsa.ba; terenski izvještaji Peter Lippmana o povratku u BiH na <http://balkanwitness.glyphx.com/journal.htm>, Jansen, Lofving (2008), Black, R., Gent, S. (2006), Blitz (2006), Stefansson, A.H. (2006), Haider, H. (2010), Jansen, S., Lofving, S. (2008), Fagan, P.W. (2011), Valenta & Strbac (2013)

³ Više informacija na stranici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Odjela za iseljeništvu: mhrr.gov.ba

⁴ <http://unhcr.ba/>

⁵ Nedavni primjer diskriminacije o nemoćnosti učenja nacionalne grupe predmeta manjinskih povratnika u osnovnoj školi u selu Konjević Polje u blizini Bratunca u Republici Srpskoj, kada su se roditelji i djeca opredijelili na protest koji je trajao 20 dana ispred ureda Visokog predstavnika u Sarajevu. <http://www.balkanicaucasos.org/eng/Regions-and-countries/Bosnia-Herzegovina/Bosnia-the-Konjevic-Polje-protest-143741> (4/7/2014)

⁶ UNHCR, Returnee Reintegration and the Relief/Development Debate (December 1999) in Handbook for Repatriation and Reintegration activities UNHCR (2004)

⁷ Crisp, J. (2001) Mind the gap! UNHCR, Humanitarian Assistance and the Development Process. New Issues in Refugee Research, Working Paper No. 43

⁸ Foreword by the High Commissioner to the Global Appeal 2009 Update, dostupno na: <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/4922d43c0.pdf> (5/6/2014)

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (2010): Revidirana Strategija za implementaciju Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, Sarajevo

većinu povratničkih pitanja do 2006. godine, postalo je očito da će brojni povratnici i raseljene osobe unutar BiH ostati bez trajnog rješenja. Zbog toga je 2007. godine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (MLJPI), u suradnji sa širom međunarodnom zajednicom (UNHCR i partnerske organizacije) pokrenulo proces revizije ovog dokumenta. Nakon tri godine osporavanog političkog procesa, Revidirana strategija je konačno usvojena 2010. godine.

¹¹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (2010), str. 2

¹² Ukupan iznos od 8.1 milion eura će biti uloženi u podršku implementacije Revidirane strategije čime će se ukloniti prepreke koje stoje na putu rješavanja statusa povratnika i interno raseljenih osoba. Ovaj IPA održivi projekat „Zajedničko partnerstvo“ traje 36 mjeseci, a koordiniran i implementiran je od strane UNHCR-a i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, a finansijski potpomognut EU i UNHCR-om. Projekat je već pokrenut 2012. godine, ali je formalni datum pokretanja projekta 28. april 2014. godine. [http://europa.ba/News.aspx?newsid=6853&lang=EN\(4/28/2014\)](http://europa.ba/News.aspx?newsid=6853&lang=EN(4/28/2014))

¹³ 2005. godine UNHCR, EU i OSCE su pokrenuli postupak pod nazivom „Regionalna trajna rješenja“ (Sarajevo proces) da bi se olakšao pristup trajnim rješenjima za preostale izbjeglice iz Hrvatske i BiH. BiH, Hrvatska, Srbija i Crna Gora su se obavezali da će podržati ljudska prava raseljenih osoba i da će im pružiti trajna rješenja. Međunarodna konferencija, održana 2010. godine, o trajnim rješenjima u regiji je ponovo pokrenula proces „Regionalnih trajnih rješenja“ čime ga je postavila u kontekst pristupnih pregovora između EU i zemalja regiona. „Zajednička deklaracija o okončanju raseljavanja i osiguravanju trajnih rješenja za ranjive izbjeglice i interno raseljene osobe“ je naknadno potpisana za vrijeme ministarske konferencije u Beogradu 2011. godine. Zajednička Deklaracija je ponovo potvrdila vladine obaveze kad je u pitanju omogućavanje trajnih rješenja i zaštita ljudskih prava, te je uspostavljen okvir za rad.

¹⁴ Vlade četiri zemlje su prepoznale glavne prepreke pri ispunjavanju trajnih rješenja i usaglasile da je stambeno zbrinjavanje najvažnije. U svrhu rješavanja ovog problema, razvijen je Regionalni Stambeni Program koji je podržao UNHCR i međunarodni partneri. Ovaj Program za cilj ima pružanje stambenog zbrinjavanja za 27.000 izbjeglica i interno raseljenih porodica. 2012. godine na međunarodnoj donatorskoj konferenciji skupljeno je skoro 300 miliona eura za Program. Imajući u vidu da je stambeno zbrinjavanje neophodno, ali i nedostavno kao trajno rješenje, od UNHCR-a i OSCE-a je zatraženo da, unutar svojih ovlasti, osiguraju da su krajnji korisnici Programa oni koji su najranjiviji, kao što je i ranije definisano od strane UNHCR-a i partnerskih zemalja. Četiri partnerske zemlje Regionalnog Stambenog Programa (Hrvatska, BiH, Crna Gora i Srbija) su počele uspostavljati strukturu i mehanizme za implementaciju pod vodstvom Razvojne banke Vijeća Evrope koja je glavni financijer Programa uz podršku UNHCR-a.

Provedba Aneksa VII je još uvijek veoma važna za unaprjeđenje stabilnosti i među-etničkog pomirenja, napretka BiH prema Europskoj Uniji, te zbog ukupnog razvoja i prosperiteta zemlje. Na žalost, do sada nadležne vlasti nisu poduzele značajne korake prema kreiranju i provedbi relevantnih projekata koji bi doprinijeli većoj održivosti povratka. Ovo pitanje se čini još izazovnijim, ako uzmemo u obzir da Revidirana strategija predviđa *suštinsko okončanje procesa povratka do 2014.*¹¹ S obzirom da su značajna sredstva¹² trenutno dostupna za preostala pitanja ratne raseljenosti i održivog povratka, postoji rizik da će rješavanje prepreka sa kojim se suočava mali broj najranjivijih korisnika čijim potrebama se već bave trenutni programi pod nadzorom UNHCR-a, MLJPI, međunarodnih humanitarnih i razvojnih organizacija te partnerskih nevladinih organizacija, ostaviti veliki broj neriješenih problema održivosti širom zemlje.

Problem javne politike

Obrazac po kojem se odvijalo dugotrajno postizanje održivog povratka koji su potpomogli međunarodni akteri u BiH, sastoji se od tri sukcesivne etape do sada: 1) stvaranje sigurnog okruženja, 2) povratak imovine i 3) obnova imovine i reintegracija. Reintegracija povratnika se postavlja kao posljednja etapa u strateškom planu za ostvarivanje održivog povratka u BiH. Prema ovome su usmjerena i trenutna nastojanja kako vlasti tako i međunarodne zajednice u procesu provedbe Revidirane Strategije za provedbu Aneksa VII Dejtonskog sporazuma.

Revidiranom strategijom se prioritetizira održivost povratka putem preporuka u četiri segmenta poštivanja ljudskih prava povratnika: zdravlje, obrazovanje, rad i zapošljavanje i socijalna i penziono-invalidska zaštita. Akteri uključeni u ovaj proces su prije svega svi nivoi vlasti (MLJPI), ministarstva za izbjeglice i raseljene osobe na entitetskim i kantonalnim nivoima i općinske vlasti.

Međunarodna zajednica na čelu sa UNHCR-om zagovara potpunu implementaciju Revidirane strategije i zajedno sa EU i OSCE-om nadgleda ispunjavanje obaveza zacrtanih u Sarajevskoj Deklaraciji iz 2005. godine i Zajedničkoj Deklaraciji iz 2011. godine o pružanju trajnih rješenja i zaštiti ljudskih prava.¹³

Na tragu ovih obaveza trenutno postoje tri projekta koji su od velike važnosti pri implementaciji Revidirane strategije: Regionalni Stambeni Program za *preostale izbjeglice u regionu (Hrvatska, BiH, Crna Gora i Srbija)*¹⁴; CEB V/II projekat na državnom nivou koji za cilj ima zatvaranje kolektivnih centara i socijalno stanovanje za interno raseljene osobe¹⁵; te IPA I (2012, 2013, 2014)

¹⁵ U suradnji sa vladom UNHCR je prošle godine razvio projekat kreditiranja koji je predat Razvojnoj banci Vijeća Evrope u zadnjem kvartalu 2012. godine. Razvojna banka je u januaru 2012. godine odobrila grant u iznosu od 60 miliona eura u svrhu zatvaranja barem 75% preostalih kolektivnih centara i ponovnom stambenom zbrinjavanju korisnika kolektivnih centara. Zatvaranje kolektivnih centara je prvi projekat na državnom nivou koji je omogućio interno raseljenim osobama koje su živjele u tim centrima, integraciju u lokalne zajednice. To je također i prvi projekat na državnom nivou koji je imao za cilj stambeno zbrinjavanje. <http://unhcr.ba/major-initiatives/ceb/>

*održivi projekat zajedničkog partnerstva, usmjeren na 10 općina.*¹⁶

Međutim, osim pristupa koji je utemeljen na potrebama da bi se unaprijedio pristup osnovnim ljudskim pravima za najugroženije kategorije na što je usmjeren i IPA projekat koji vode UNHCR i MLJPI, ne postoji sistemska javna politika na državnom nivou, niti programi koji će osigurati pristup i ostvarivanje navedenih prava na adekvatan način; to jest pružati odgovore na mnogostrukе potrebe svih kategorija povratničke populacije (populacije koja se sastoji ne samo od ranjivih osoba, nego i od ekonomski resursnih osoba kojima je potrebna samo mala pomoć pri ostvarivanju održivosti i ostvarivanju građanskih prava). Istovremeno ne postoji strateška politika održivosti na nivou države koji uključuje sveobuhvatan identifikacijski i evaluacijski alat koji tretira pitanje pristupa pravima koja su zagarantovana povratnicima, niti pitanje socio-ekonomskih prava koja bi se oslanjala na pristup „odozdo prema gore“ - „bottom up“ (glas povratnika).¹⁷ Kako bi se pomoglo povratnicima u BiH, svi akteri trebaju primijeniti učinkovitiji pristup, s obzirom da su sada ogromna sredstva već utrošena bez vidljivog, sveukupnog unapređenja životnih uvjeta povratnika.

Socijalni kapital i njegova uloga u reintegraciji prisilno raseljenih

Kako bi se vratili u svoje prijeratne domove, prisilno raseljeni i oni koji im pomažu u toj namjeri, suočavaju se sa mnogim problemima. Uobičajeno shvaćanje dobrovoljnog povratka odnosi se na pojam održivosti koji može biti definisan odsustvom re-migracije, ostvarivanjem određenog životnog standarda kroz pristup javnim i socijalnim pravima. U *Dialogue on Voluntary Repatriation and Sustainable Reintegration in Africa* UNHCR navodi da „iskustvo pokazuje da ukoliko pitanja održivosti ili reintegracije povratnika i raseljenih osoba nisu riješena na pravi način, zemlje će gotovo neminovno ponovno stupiti u konflikt“ (Black and Gent (2006:24).

Stoga Black i Gent (2006) preporučuju korištenje okvira „održivih sredstava za život“, u kojima se sredstva za život „održiva“ ukoliko mogu biti postojana bez vanjske pomoći i ukoliko su dovoljno snažna da odole vanjskim šokovima. Naučnici poput Walpurga (2004) su pitanje održivog povratka dodatno razvili, pri tome se fokusirajući na tri osnova garanta sigurnosti i dostojanstva: 1) garantovanje fizičke sigurnosti, uključujući pravo na slobodu kretanja, zaštita od uznemiravanja i napada i pristup područjima slobodnim od mina; 2) garantovanje pravne sigurnosti, uključujući nediskriminatoran pristup i ostvarivanje građanskih, ekonomskih, socijalnih, političkih i kulturnih prava; 3) garantovanje materijalne sigurnosti, uključujući pristup hrani, vodi, skoništu, zdravstvenim uslugama i obrazovanju.

Ipak, u stvarnosti, održivi povratak je teško postići zbog čega i mnogi programi usmjereni na povratak ne uspijevaju zadovoljiti ranije navedene ideale. Fagan (2011), upoređujući četiri zemlje (Bosnu, Afganistan, Irak i Burundi), navodi argumente koji pokazuju kako programi za povratnike koje provode domaće vlasti uz podršku međunarodne zajednice, mnoge povratnike ostavljaju bez održive budućnosti. Ona navodi da su „mjere često neadekvatne iz tri razloga: zbog široko rasprostranjene ali i pogrešne pretpostavke da je potreba za kreiranjem budućnosti povratnika zadovoljena vraćanjem ranijem životu; nedostatkom dugoročnog angažmana implementacijskih tijela; i pogrešnim usmjeravanjem na reintegraciju u ruralnim područjima dok se povratnici i interno raseljene osobe vraćaju u urbana područja“ (2011:1). Fagan je ustanovila da su mjesta povratka u sve četiri zemlje uslovljena: mogućnošću kreiranja održivog života, mirnim uvjetima,

¹⁶ U suradnji sa lokalnim i višim nivoima vlasti, lokalnim zajednicama i partnerima na projektu, ovaj program ima za cilj da pomogne oko 2.400 raseljenih i povratničkih porodica, a pri tome se posebno fokusira na one koji su najranjiviji u 10 općina. Projekatne aktivnosti predviđaju pružanje podrške trajnim rješenjima time što će se fokusirati na četiri segmenta: 1) stambeno zbrinjavanje (125 stambenih jedinica će biti izgrađeno ili rekonstruisano zajedno sa pripadajućom infrastrukturom); 2) grantovi za održivi život (cilj je obezbijediti zaposlenje kroz grantove za poljoprivredu i slično); 3) socijalna zaštita i inkluzija (u suradnji sa lokalnim vlastima, socijalnim službama, mjesnim zajednicama i organizacijama civilnog društva obezbijediti pristup osnovnim pravima i socijalnoj pomoći za 300 najugroženije djece i 200 starijih osoba); i 4) besplatna pravna pomoć (najmanje 500 povratnika će imati besplatnu pravnu pomoć i pristup informacijama o povratku, lokalnoj reintegraciji, pomirenju itd. u svrhu zadovoljavanja pravde).

¹⁷ Istraživanje UNDP-a i Oxford Research International-a, *Silent Majority Speaks* (2007) je pokazalo da većina ranih politika i programa za reintegraciju povratnika nije uzimala u obzir pristup odozdo prema gore, koji se temelji na *glasovima izbjeglica*, nego počiva na teorijskim konceptima odozgo prema dolje, koji se često ne preklapaju stvarnim iskustvima i problemima sa kojima su povratnici suočeni u nastojanjima da (ponovo) izgrade svoje domove.

pristupom zdravstvenoj njezi, obrazovanju, zaposlenjem te svim građanskim pravima. Čak štaviše, Black i Gent (2006) predlažu da se iskustva povratnika trebaju smatrati osnovom u kojoj se teorija i praksa moraju spojiti.

Međutim, ne postoji mnogo studija, temeljenih na iskustvu, pozitivnim pokazateljima i mehanizmima reintegracije ratom raseljenih u post-konfliktnim društvima. Više je istraživanja o faktorima koji doprinose integraciji povratnika u nove zemlje raseljenja. Npr. opsežno istraživanje sprovedeno u Velikoj Britaniji¹⁸ je pokazalo da izbjeglice *odnose unutar zajednica* smatraju izuzetno važnim faktorom pri osiguravanju životnih uvjeta i sveukupne integracije.¹⁹ Stoga su i indikatori integracije izbjeglica koje su razvili Ager i Strang (2008), utemeljeni na Putnamovom konceptu društvenog povezivanja, premošćivanja i povezivanja.

Osim toga, u UNHCR-ovom izvještaju, iz 2009. godine u kojem se uspoređuju iskustva povratnika Afganistana, Libije i Sudana, ustanovljeno je da se društvene mreže uspostavljene u ruralnim područjima su barem kratkoročno olakšanje povratnicima. S druge strane, poteškoće vezane za reintegraciju unutar urbanih područja su povezane sa odsustvom društvenih mreža u Afganistanu koje često pogađaju povratnice ili samostalne nositeljice domaćinstva.²⁰

Društvene mreže i mehanizmi podrške unutar zajednica su važan faktor za proces reintegracije i povratka. Tako Colleta i Cullen (2000) naglašavaju da konflikti unutar zemlje podrivaju socijalni kapital, zajedno sa normama, vrijednostima i društvenim odnosima koji vežu zajednicu (civilno društvo) i državu. To utiče kako na sposobnost zajednice, tako i na samu državu da se oporavi nakon prestanka sukoba. Čak štaviše, Colleta i Cullen (2000:4) navode da „čak i ako su drugi oblici kapitala obnovljeni, ekonomski i društveni razvoj će biti onemogućeni sve dok se ne obnove zalihe socijalnog kapitala“.

Kao rezultat ratnog raseljavanja 90-tih godina u BiH, demografija zemlje se drastično promijenila, s velikim posljedicama po društveno tkivo kako na nivou domaćinstava, tako i na nivou društva.²¹ Brojna literatura koja se bavi političkom i društveno-ekonomskom stvarnosti s kojim se suočavaju mnogi povratnici u BiH, pokazuje da mnogi ne uspijevaju da se vrate u prijeratne domove i radije biraju preseljenje u druga područja zbog veće sigurnosti, političkog i društveno-ekonomskog napretka. (Phuong, 2000, Ito, 2001, Andrade, Delaney, 2001, Philpott, 2005, Stefansson, 2005, Jansen, 2011).

Od završetka rata u BiH, tek nekoliko istraživanja je imalo za predmet stanje socijalnog kapitala²² u zemlji. Provedena je nekolicina eksplorativnih studija koje su ispitivale stanje socijalnog kapitala u zemlji.²³ Zajednički nalaz ovih studija govori da je stanje generaliziranog povjerenja u društvu nisko.²⁴ S druge strane, studije su također pokazale da je BiH društvo snažnih, lokalnih veza sa članovima porodice i susjedima. Iako, tri²⁵ od četiri studije do određene mjere govore o stanju socijalnog kapitala u povratničkim zajednicama, nema dostupnih podataka o društvenim mrežama u područjima sa visokim stopama povratka. Izuzetak je jedino *domaće* akademsko istraživanje (Petrović, 2007) koje snažno podupire tezu da su obnova prijeratnih lokalnih veza i povjerenje u susjede, ključni za održivost povratka 3000 osoba u maloj povratničkoj zajednici u blizini Bijeljine. Također, Monika Kleck (2006:117) temeljeno na njenom istraživanju o ranom povratku u Istočnu Bosnu, tvrdi da usprkos raznim poslijeratnim poteškoćama „odnosi između susjeda funkcioniraju relativno normalno u mnogim povratničkim enklavama (uključujući etnički miješane zajednice).“

¹⁸ Ager, A., Strang, A. (2004)

¹⁹ Ibidem.

²⁰ UNHCR Desk Review, o povratku u urbana područja, OST/S/DOS, UNHCR; august, 2009

²¹ Dejtonski mirovni sporazum iz 1995. godine je ranije multietničku republiku Bosnu i Hercegovinu, podijelio na dva entiteta zasnovana na etničkom principu. Politička podjela je direktno narušila međuljudske odnose što je za posljedicu izmijenilo norme i vrijednosti koje čine osnova suradnje i zajedničkog rada ka postizanju zajedničkog dobra. (Hakansson i Hargreaves 2004; Blitz 2006; Porobić, 2012).

²² Iako je definicija socijalnog kapitala kontraverzna u svrhu ovog istraživanja korištena je definicija Robert Putnama koja se nalazi u „Bowling Alone“ (2001) i glasi: „Dok se fizički kapital odnosi na fizičke predmete, ljudski kapital na ljudske vještine; socijalni kapital se odnosi na odnose pojedinaca - društvene mreže, norme reciprociteta i pouzdanosti koji proizlaze iz istih. U tom smislu, socijalni kapital je usko povezan sa nečim što se obično naziva „građanska vrli- na“. Razlika je u tome da „društveni kapital“ stavlja naglasak na činjenicu da je građanska vrila najjača kada je uvezana sa gustom mrežom uzajamno povezanih društvenih odnosa. Društvo koje u sebi ima mnogo vrlih pojedinaca ne mora podrazumijevati bogat socijalni kapital.“ (Putnam u UNDP, 2009:25).

²³ World Bank (2002), UNDP & ORI (2007), Šalaj (2009), UNDP (2009)

²⁴ UNDP, 2009, p.43

²⁵ World Bank (2002), UNDP & ORI (2007), UNDP (2009)

Istraživačka pitanja, premise i pokazatelji

Studija nudi odgovore na slijedeća istraživačka pitanja:

P1 Na koji način korištenje socijalnog kapitala utiče na reintegraciju unutar povratničkih zajednica? *Koju vrstu društvenih mreža i poveznica posjeduju povratnici?*

P2 Na koji su način ključni faktori (nadležni nivoi, međunarodna zajednica, NVO) u svojoj dosadašnjoj praksi/inicijativi *koristili različite oblike socijalnog kapitala u povratničkim zajednicama i da li su povratnici imali koristi od navedenih akcija?*

P3 *Na koji način kreatori javnih politika i drugi akteri na terenu, na temelju pozitivnih praksi koje će demonstrirati ovo istraživanje, mogu integrisati socijalni kapital u relevantne programe reintegracije za povratnike na lokalnom nivou?*

Studija je bazirana na slijedećim istraživačkim premisama:

1. Održivi povratak u postdejtonskoj BiH nije isključivo vezan za osiguravanje prava povratnika koja su bazirana na rekonstrukciji i reintegraciji, već na ponovnom stvaranju ranijih odnosa što uključuje *društveno-kulturalne procese u službi povezivanja ljudi i prostora*.
2. Održivi povratak je povezan sa mogućnošću reintegracije u rodnu zajednicu, na koju neminovno utiče stanje socijalnog kapitala i njegova upotreba među povratnicima.

U svrhu testiranja naših pretpostavki vodili smo se slijedećim pokazateljima, koristeći Putnamove i Woolcockove (u Ager, 2008) vrste društvenih veza: društveno povezivanje²⁶, društveno premošćivanje²⁷ i društveno spajanje²⁸. Detaljna lista indikatora nalazi se u **Aneksu 1** studije.

Studija je imala slijedeće istraživačke ciljeve:

- A) Istražiti potencijalnu ulogu socijalnog kapitala pri reintegraciji povratnika na lokalnom nivou (tj. karika koja nedostaje pri implementiranju održivih projekata);
- B) Na osnovu istraživanja, prikupiti informacije i utvrditi elemente za sistematsku primjenu socijalnog kapitala u povratničkim zajednicama koju mogu koristiti svi ključni akteri koji djeluju u području povratničke reintegracije.

Dizajn istraživanja

Istraživanje je utemeljeno na **tri mikro studije uspješne reintegracije** u tri odabrane zajednice u BiH, gdje su registrovane visoke stope održivog povratka i/ili pozitivni primjeri društvenog povezivanja, mreža i suradnje povratnika sa lokalnim stanovništvom. Studija svakog slučaja će se posebno fokusirati na projekte reintegracije povratnika koje su inicirale i implementirale nadležne državne vlasti, nevladine organizacije i međunarodni akteri, a koji su pridonijeli formiranju socio-ekonomske baze kod povratnika, te ponovnom uspostavljanju održivih životnih uslova i razvoju različitih mreža među povratnicima i drugim članovima zajednice. Podaci su prikupljeni na slijedeći način:

1) Prikupljanje sekundarnih podataka

Prvo smo poduzeli ne terensku analizu trenutnih programa reintegracije i instrumenata koje koriste nadležni nivoi vlasti u BiH za provedbu revidirane strategije. Tim je također proveo komparativno *desk-based* (ne terensko) istraživanje na temu državnih i UNHCR-ovih integracijskih politika i programa u drugim zemljama pogođenim ratnim raseljavanjem. Istraženo je i da li je, na koji način i u kojoj mjeri socijalni kapital tretiran u reintegraciji povratnika u drugim zemljama.

²⁶ Horizontalni odnosi između osoba koje dijele sličnosti (etničke, vjerske, porodične veze i susjedstva).

²⁷ Veze između različitih društvenih grupa.

²⁸ Veze između grupa/pojedinaca po vertikalnoj osnovi (državne institucije - građani).

2) Prikupljanje primarnih podataka

Empirijski podaci su prikupljeni tokom intenzivnog rada na terenu u slijedećim povratničkim zajednicama: Prijedor, Zvornik i Goražde. U svakoj povratničkoj sredini, istraživački tim je proveo diskusiju sa po jednom fokus grupom u kojoj su učestvovali predstavnici povratničkih udruženja različitih pozadina, predstavnici općinskih vlasti, lokalne zajednice, osnovnih škola, UNHCR-a i partnerskih nevladinih organizacija, a potom je provedeno i nekoliko popratnih polu-strukturiranih dubinskih intervjua sa povratnicima koji su (ne)formalno kreirali društvene mreže koje potpomažu razvoj društveno-ekonomskih i kulturnih²⁹ interesa u zajednici. Ovi razgovori su pružili uvid u njihove napore i angažiranost u postizanju održivosti unutar njihovih zajednica. Lista učesnika u fokus grupama se nalazi u **Aneksu 2** studije. Prijedor i Zvornik, dvije općine koje se nalaze u Republici Srpskoj (RS), su dobro poznate povratničke sredine po broju povratnika u BiH. Goražde se nalazi u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH), sa mjesnom zajednicom Kopači se nalazi u Republici Srpskoj, je dugo potpomagano od strane UNHCR-a i partnerskih organizacija pri izgradnji kapaciteta za održivi povratak što pruža vrijedne i opširne uvide o različitim fazama povratka (od 1997 pa do danas).

²⁹ Namjerno smo uključili i kulturna udruženja kao što su folklorna udruženja te druge pokretače kulture kao i nekoliko sportskih udruženja koja doprinose društvenom životu stanovnika u povratničkim zajednicama. Mnoga od ovih udruženja su postojala i prije rata, ali su oživljena za vrijeme procesa povratka.

Tri povratničke općine - usporedna analiza mikro studija

I) GORAŽDE

Općina Goražde se smatra prvom općinom koja je zabilježila rani povratak u 1996/7, posebno u mjesnoj zajednici³⁰ Kopači/Novo Goražde, gdje *su prvi* povratnički šatori postavljeni u blizini uništenih imanja i okupiranih kuća. Populaciju od 2215 povratnika mjesne zajednice Kopači, danas, čine većinom starije osobe. Naša ciljana grupa se sastojala od šest osoba: tri predstavnika formalnih regionalnih i lokalnih povratničkih udruženja, jedan predstavnik iz općinskog vijeća zadužen za prava povratnika i raseljenih osoba u Čajniču i predstavnik iz UNHCR-a, sa dugim iskustvom društveno-pravnih poslova pri pružanju pomoći povratnicima u općinu Goražde. Svi predstavnici su nam ispričali priču o gospodinu Edinu i njegovoj porodici koja je poslužila kao sjajan primjer održivog povratka u ovom povratničkom području. Tokom naknadne faze rada na terenu u ovom području, posjetili smo gospodina Edina i proveli cijeli dan razgovarajući sa njim i njegovom suprugom u njihovom domu, o njihovom uspjehu povratka i faktora koji su doprinijeli tome. U isto vrijeme smo imali rijetku priliku obaviti participativna terenska promatranja čime smo dokumentovali, *fotografijama i snimljenim (polu-strukturiranim intervjuima)*, različite aspekte njihovog povratka.

Za vrijeme našeg prvog sastanka, unutar diskusije sa ciljanom grupom, gospodin Edin nam je živopisno ispričao svoju povratničku priču:

Vratili smo se na golu livadu, nismo imali ni ekser. Za početak prva šatorska naselja obezbijedio nam je UNHCR. Na drugom mjestu bila je želja i volja ljudi koji su htjeli da se vrate. Treća stvar, bilo je važno pronaći donatora koji bi bio spreman pružiti finansijsku pomoć. Zamislite da se vraćate golim zidovima! E sad je u jednom takvom okruženju trebalo napraviti jedan pozitivan ekonomski element. Nemaš mašina nemaš alata, već samo nas same koji smo bili spremni naporno raditi bez pomoći ikoga, a sve samo da bi smo stvorili normalne životne uslove. (...) Također tu su bile i humanitarne organizacije od kojih smo dobili sjeme loše kvalitete, ali to nije bila njihova krivica, već onih koji su to sjeme odabrali i dostavili. Bili smo prevareni. Uprkos tome, bili smo zahvalni i nastavili raditi korak po korak.

³⁰ Najniži oblik samoupravljanja unutar državnog aparata.

Različite međunarodne humanitarne organizacije poput Švedske SIDA, World Vision i mnoge druge partnerske organizacije UNHCR-a, poput Hilfswerk, su bile veoma važne pri usmjeravanju i distribuiranju donacija za ponovnu izgradnju uništenih imanja. Također su omogućile početna sredstva koja su pomagala povratnicima pri normalizaciji ratom narušenih života. Ove organizacije su i kritikovane od strane povratnika sa kojima smo obavili razgovor, zbog toga što nisu imale precizan kriterij odabira, već su donacije odlazile onima kojima su bile manje potrebne, te nisu obavljale popratno istraživanje kako bi se ustanovilo kako iskoristene te donacije. Koordinacija između različitih donatora i procjena stvarnih potreba povratnika nikada nije ostvarena. Povratnici su morali, kako god su mogli i umjeli, iskoristiti dostupna donatorska sredstva kojima su imali pristup. Prema Kleck (2006), nedostatak koordinacije i kriterija pri odabiru korisnika su podivali proces ponovne izgradnje prijeratnih zajednica u Istočnoj Bosni zbog toga što „se u mnogim mjestima stvarala nejednakost, zavist i loša volja“, što je zauzvrat ohrabrialo „korupciju i diskriminaciju pri raspodjeli sredstava“ (str. 115). Ona također naglašava da su se mnoge humanitarne organizacije oslanjale na pogrešnu vrstu „vođa u selima“ koji su, prema njenom mišljenju, radili u svrhu svojih interesa ili su bili angažirani od strane političara, što je zauzvrat rezultiralo pogrešnim utroškom sredstava.

Društveno povezivanje

Prema gospodinu Edinu iz Čajniča, radovi rekonstrukcije i projekti vezani za povratak ne bi bili mogući u ovoj općini bez Lokalnog vijeća za izbjeglice i raseljene osobe, drugih povratnika, dobrih društvenih odnosa i sposobnosti da se odabere prava osoba za saradnju. Gospodin Edin objašnjava slijedeće: „Kako bi smo sproveli bilo koji projekat morali smo da se udružimo nakon čega bi donatori ili UNHCR vršili selekciju. S obzirom da sam već dobro poznao sve ljude, mogao sam da napravim razliku između onih koji su pouzdani i onih koji nisu. Bilo je važno da se točak počne okretati“.

Unutar nepovoljnog ekonomskog i političkog konteksta, često se naglašava uloga povratničkih udruženja pri posredovanju između planiranja i djelovanja. Njihova uloga je objašnjena na slijedeći način:

Sva udruženja Istočne Bosne su na lokalnom nivou i imaju dobru saradnju. Bez njih, niti jedna vrsta povratka ne bi bila moguća. Dobro je poznata činjenica da su povratnici samo-inicijativno poduzeli korake pri realizaciji povratničkih projekata, odlučno se boreći za svoju općinu na najbolji mogući način kako bi se vratili svojim prijeratnim domovima. Ove su povratnici su najjači akteri, a udruženja su samo-financirana ili su radila na volonterskoj osnovi jer ih nitko nije htio financirati.

Mustafa (Regionalni odbor za povratak u Istočnu BiH)

Kako su naveli i drugi istraživači poput D'Onfrio (2004), ova povratnička udruženja su se formirala još za vrijeme izgnanstva iz države. U početku se to desilo putem neformalne komunikacije između prijeratnih susjeda, što se kasnije transformiralo u formalnije načine komunikacije. Pojedine osobe, koje su prije rata bile na zvaničnim pozicijama lidera unutar svojih zajednica, su kasnije imali ulogu lidera u udruženjima i na sebe preuzeli ulogu političkog organizovanja zajednica u izbjeglištvu. D'Onofrio (2004) također ističe činjenicu da su zbog svog angažmana u izbjeglištvu i po povratku u zemlju ova udruženja bila u stanju usko surađivati sa međunarodnom zajednicom i drugim organizacijama koje radile na projektima povratka.

Terenski rad u Goraždu i okolini pokazuje kako je nedostatak formalne podrške vlasti udruženjima imao očigledan utjecaj na rezultate rada tih organizacija, njihov doseg i sveukupne rezultate. Svi naši sagovornici ističu da je snalažljivost samih povratnika i njihova posvećenost cilju bio jedini put ka napretku. Gospodin Meho ističe: „Ni dan danas državne institucije ni na koji način ne pružaju pomoć ovim organizacijama. Mi sami od sebe sjednemo i dogovaramo se o prioritetima i pokušavamo ustanoviti na koji način možemo pomoći jedni drugima u okviru resursa koje imamo. Nakon toga imamo sastanke sa UNHCR-om, Catholic Relief Service i drugim organizacijama.“

Društveno premošćivanje

Najveći pomak u procesu povratka u ovu općinu se desio kada je oformljeno multietničko povratničko vijeće i kada se na počelo gledati kao na pokret u dva pravca, tj. kada se Srbi, koji su protjerani iz drugih krajeva Bosne, vrate svojim domovima, na taj način će omogućiti i Bošnjacima da se vrate u svoje domove.

Društveno spajanje

Iako su Federacija BiH i Bosansko-podrinjski kanton samo pet minuta udaljeni od Kopača i Novog Goražda, političari ne pridaju pažnju povratku, navode predstavnici povratnika uključeni u fokus grupu.

Glavni problem jeste prisustvo politike etničkih podjela što sprječava i narušava povratak na više načina. Drugi često naglašavan problem je netransparentna novčana podrška povratnika putem općinske vlasti zadužene za donacije i raspodjelu sredstava. Nedostatak formalnog autoriteta povratničkih udruženja kod zvaničnih vlasti je problematičan kako u ovim tako i u drugim situacija, kako navodi gospodin Meho:

Kada zvanična povratnička udruženja ne posjeduju formalnu moć pri radu na povratku u općinu, kako onda možemo očekivati da se išta pozitivno desi u okruženju u kojem samo politički „podobni“ pojedinci zauzimaju pozicije zadužene za povratničke projekte i kada općinski političari često instaliraju svoje kandidate, a nikada one koje predlaže udruženje. Političari nikada nisu ništa uradili u svrhu povratka... čak šta više, niko se ne obazire na pozitivne primjere kao jedan od njih Edin. Trebalo bi da dobije zlatnu medalju za ono što je samostalno postigao, jer bi se i drugi ljudi osjećali snažnijima i slijedili bi njegov primjer!

Smatra se da je pomoć UNHCR-a bila važna u vođenju, podržavanju i promovisanju održivog povratka, posebno u ovoj općini, ali u isto vrijeme služi samo za „potpirivanje vatre“, te je i dalje poželjno da primarnu odgovornost preuzmu lokalne vlasti. U UNHCR-ovom lokalnom uredu navode da su se lokalne vlasti do sada ponašale neorganizirano i povodile ad hoc načinom rada kada je trebalo sprovesti finansirane projekte:

Glavni problem je bio odsustvo strategije. Od samog starta, u svakoj općini, trebalo je imati „cluster - pristup“... jer ne može UNHCR biti zadužen za sve, već treba da animiramo vlasti da ulože veće napore... UNHCR, pomažući najugroženijima, samo „potpiruje vatru“.

Edin, kao pozitivan primjer lokalnog poduzetnika izvodi slijedeći zaključak naglašavajući potrebu za procjenom stvarnih životnih uslova i potreba povratnika kroz sveobuhvatan rad na terenu i

tek nakon toga kreiranje adekvatnih programa koji podupiru održivost:

Sada, treba da zadržimo sve koji su se vratili u svoje zajednice i općine. Treba da nađemo način i natjeramo vlasti da kreiraju jednu primjenjivu strategiju, pa sačekati i tri godine na prve efekte, a ne neku koja funkcioniše samo u teoriji. Ja razgovaram sa mnogima povratnicima i vidim da su prepušteni sami sebi. Neko bi trebao osnovati udruženje koje će se brinuti o proizvodnji organske hrane i o potencijalu koji imamo na ovom području. Nakon toga bi sve ove aktivnosti trebale biti medijski popraćene kako bi se osiguralo široko tržište sa solidnim cijenama koje bi stvarale prihod. Bez medijskog praćenja i informiranosti ostajemo u mraku. Informacije bi trebalo da prikažu, na jasan način, investicije pojedinih donatora i njihove krajnje rezultate. Kada je javnost upoznata sa stvarnom situacijom na terenu, mnogo toga smo postigli.

II) ZVORNIK

Zvornik je jedna od najvećih povratničkih općina. Iako zvanični podatci nisu dostupni³¹, nezvanični podatci ukazuju na broj od 22 000 povratnika u općinu do danas³². U svrhu prikupljanja podataka za istraživanje, šest osoba je učestvovalo u fokus grupi koja je diskutovala o održivom povratku i socijalnom kapitalu, a to su: tri predstavnika mjesnih zajednica koje su zabilježile visoku stopu registrovanih povratnika (ovi povratnici su ispričali svoju priču, a bili su u stanju ponovnog postizanja društveno-ekonomske održivosti), predstavnici komisije za održivi povratak, razvoj i integraciju, općinski savjetnik zadužen za održivi povratak i obnovu te predsjednik povratničkog udruženja u Zvorniku. Naknadno su još dvije osobe telefonski intervjuirane u drugoj fazi istraživanja.

Društveno povezivanje

Zbog nedostatka koordinacije i strateškog planiranja povratka u ovu općinu, povratnici su se organizovali međusobno da bi mogli preživjeti teške uslove za vrijeme prvih godina povratka u Zvornik. Jedan od učesnika ističe: „Ljudi su se vratili praznim poljima (...) bili smo gladni, nismo imali ni korice hljeba dok su u isto vrijeme pojedine međunarodne organizacije donirale građevinske materijale za obnovu uništenih kuća“. Oslanjajući se jedni na druge, povratnici su inicirali mnogo zajedničkih projekata kako bi iskoristili dostupna sredstva za rekonstrukciju vlastitih kuća, lokalnih škola i institucija kulture. Visoki nivo socijalne kohezije je bio prisutan u ovoj povratničkoj općini i bio je od ključne važnosti za održivi povratak: „Kad god je dostavljan građevinski materijal, nikoga nije bila briga da li je to za Husinu ili Dževadovu kuću, naprotiv svi su navlačili rukavice, muškarci, žene, djeca i svi su zajedno nosili cigle. Vjerujte mi za dan se ozida kuća 8x8. To je bila volja!“ Naponi ove vrste su značajno unaprijedili infrastrukturu općine, generalno, pa čak i kad je usporedimo sa prijeratnim periodom.³³

Da bi se kompenzirala većinom slaba primanja i nedostatak zaposlenja, podrška i povezanost je izražena kroz razmjenu usluga i dostupnih resursa kako bi zajednica opstala. Saradnja među povratnicima se pokazala ključnom i kada su individualna ili socijalna prava bila ugrožena, kao što je slučaj diskriminacije i/ili uznemiravanja povratničke djece u školama ili na drugim mjestima. U mjesnoj zajednici Sultanovići, zajednički napor povratnika da prikupe sredstva za održivi povratak, rezultirala su izgradnjom objekata za slobodno vrijeme gdje se lokalno stanovništvo redovno okuplja i druži.

³¹ Konačni rezultati popisa stanovništva, provedenog u oktobru 2013. godine su u fazi obrade.

³² Preko 50 000 ljudi je napustilo Zvornik zbog straha od etničkog čišćenja i prisilnog protjerivanja.

³³ Učesnici pretpostavljaju da je infrastruktura (putevi, vodovod, kanalizacija, ulična rasvjeta pa čak i domovi zdravlja) poboljšana za 85% u odnosu na prijeratne uslove.

Društveno premošćivanje

Iako je očigledno da je društveno povezivanje prisutnije od društvenog premošćivanja u ovoj povratničkoj općini, postoji nekoliko primjera koji pokazuju postojanje pozitivnih praksi u Zvorniku kada je riječ o kooperaciji i razmjeni između osoba različite etničke pozadine i iskustva.³⁴ Svi učesnici ističu da ne postoje tenzije između povratnika i etnički dominantne skupine bosanskih Srba: „Mi nemamo problema sa njima; onih ličnih, svađe, prepirke, tuče, to ne postoji (...) a možemo i surađivati“. Ovaj primjer jasno ukazuje na porast društvenog premošćivanja, posebno kada imamo na umu brojne fizičke napade i uništavanja imovine sa kojima su se povratnici suočavali na samom početku povratka. (Dahlman, Tuathail, 2005). Suradnja je najvidljivija na nivou mjesnih zajednica, gdje jedna većinom Bošnjačka i druga većinom Srpska mjesna zajednica zajedno rješavaju probleme zapostavljene od strane općine kao što su održavanje puteva i komunalija. Naime, predstavnik jedne mjesne zajednice je potvrdio da je on lično dao sredstva za rekonstrukciju lokalnih puteva u većinski srpskoj nepovratničkoj mjesnoj zajednici, za bolju saradnju u budućnosti. Također postoje i pozitivne inicijative pokrenute u nevladinom sektoru, gdje povratničko udruženje u Zvorniku, promoviše omladinski aktivizam u suradnji sa lokalnom omladinskom nevladinom organizacijom čiji su članovi pretežno Srbi.

³⁴ „iskustva“ se u ovom kontekstu odnose na ljude koji nisu bili izbjeglice/raseljeni ili povratnici.

Društveno spajanje

Svi učesnici su izrazili svoje nezadovoljstvo vlastima na svim nivoima, izjavljujući slijedeće: „Politika je upetljala svoje prste u sve sfere života; ovdje su glavnu riječ vode politika i vjera“. Kao rezultat ovoga, glasačke navike su loše, te povratnici ne vjeruju da su promjene moguće putem političkog angažmana. Pojedini pozitivni primjeri vezani za investicije kantonalnih i federalnih ministarstava su navedeni, ali su također popraćeni kritikom o niskom nivou transparentnosti, nedostatku transparentnog i fer odabira na svim donatorskim područjima i drugim nepravilnostima kad je u pitanju raspodjela javnih sredstava. Učesnici su izjavili da su zakoni koji su trenutno na snazi dobri i sveobuhvatni, ali da istovremeno ne sankcije kada oni ne sprovede. Ukidanje formalnog statusa mjesne zajednice smatra se nepovoljnim: „Status pravnog lica je izgubljen, a to znači da smo mi /politički/ mrtvi“. Ovo pitanje je naglašeno kao jedan od glavnih problema zbog toga što se mjesna zajednica čini jedinim mjestom gdje je pozitivna akcija moguća: „Sve što je dobro, dođe iz mjesne zajednice“.

III) PRIJEDOR

Općina Prijedor, a naročito naselje Kozarac, su daleko poznati primjeri povratka povratnika. Mnogi istraživači i šira javnost često koriste Kozarac kao sjajan primjer povratka u BiH. U fokus grupi u Kozarcu učestvovalo je sedamnaest osoba koje su imale važnu ulogu u procesu povratka na području Prijedora. Učesnici fokus grupe dolaze iz različitih sfera društva te predstavljaju širok spektar društvenih, kulturnih, ekonomskih, političkih, obrazovnih te drugih organizacija koje rade na promovisanju ljudskih prava u gradu: članovi nevladinih organizacija koji djeluju, predstavnici mjesnih zajednica, te predstavnici povratničke, Osnovne škole „Kozarac“. Naknadno su obavljena još četiri intervjua unutar tri različite mjesne zajednice na ovom području, u svrhu boljeg razumijevanja pozitivnog razvoja povratka.

Društveno povezivanje

Glavni utisak koji smo stekli za vrijeme diskusije u fokus grupi koja je trajala preko tri sata, jeste da je povratnička zajednica u Prijedoru izvanredan primjer zajednice ponovno izgrađene na temeljima snažnih međuljudskih odnosa koji su zauzvrat omogućili izgradnju čvrste osnove za ponovno uspostavljanje poslijeratnog života uz pomoć pokretanja i razvijanja brojnih društvenih aktivnosti. Ovo su naglasili mnogi učesnici, a naročito jedan od učesnika: „Ljudi su ovdje dosta organizovani, tj mi smo se organizovali međusobno (...) oslanjamo se jedni na druge, samo tako možemo ići naprijed, samo tako i idemo naprijed“. Prva udruženja su formirana još u izbjeglištvu u susjednim zemljama (uglavnom Hrvatskoj) ili tokom raseljenja unutar BiH (uglavnom u Sanskom Mostu). Pri povratku u Prijedor, povratnička udruženja su na sebe preuzela zadatak (re)konstrukcije. Primarno su bili uključeni u ponovno pokretanje obrazovanih i vjerskih institucija unutar zajednice, a kasnije su se kroz organizacije civilnog društva, usmjerili su se na specifične probleme povratnika. Mnoge osobe sa kojima je obavljen razgovor za vrijeme izrade ove studije, su u određenim momentima, aktivno i simultano radili u više udruženja. Duh volonterizma je i dalje prisutan u zajednici. Kao što je i izjavio jedan od učesnika: „Ja sam čovjek koji volontira svagdje u svim tim organizacijama i nemam nigdje plaću i nigdje nisam ni marku uzeo već sam samo dao“.

U ranim fazama povratka 1998. godine, udruženje „Srcem do mira“, je imalo veoma važan utjecaj na okupljanje i osnaživanje povratnika kroz pokretanje društvenih okupljanja i debata. Ovakvim načinom rada, ne samo da su ljudi bili ohrabreni da se suoče sa vlastitim brigama, već su pronalazili i zajednička rješenja. (Sivac-Brayant, 2011).

Jedan od najvećih uspjeha, u kojem su organizacije civilnog društva zajedno sa drugim predstavnicima lokalne zajednice odigrali važnu ulogu, je bio ponovno otvaranje nekoliko osnovnih škola u povratničkim zajednicama. Ovo je sjajan primjer zajedničkog rada unutar zajednice:

Roditelji i djeca su bili organizovani u odjeljenja. Vijeća roditelja i djece su se organizovala i vodila akciju ponovnog otvorenja škole u Kozarcu. Udruženja su im čuvala leđa, štitili smo njihova prava, informirali ih o zakonima i kako mogu djelovati, spajali smo ih sa važnim osobama iz međunarodne zajednice kao što su osobe iz OHR-a, OSCE-a itd.

Druga udruženja su pridonijela ponovnom uspostavljanju zajednice i lokalne ekonomije kroz pružanje prilika za zaposlenje, izgradnju kapaciteta ili putem obrazovanja. Članica jednog udruženja naglašava: „Pokrenuli smo projekat da podučimo žene šivanju, frizerskom zanatu, kuhanju te drugim sličnim vještinama. Čak smo oformili preduzeće sa šest stalno uposlenih žena, usprkos činjenici da smo morali plaćati naknadu za korištenje prostora općini“. Važan ulogu u povratku i njegovom razvoju odigralo je uspostavljanje komunikacije prisilno raseljenom rodbinom i susjedima koji su se raselili van zemlje. Putem Interneta i portala, povratnici su uspjeli da se ponovo povežu sa prijateljima i članovima porodice čime se ponovo izgradila zajednica koju je pokidao rat. Prema Sivac-Bryant (2010:85) pokretanje Internet foruma „kozarac.ba“ omogućilo je ponovno sjedinjenje za: „sve one koji su bili rasuti širom svijeta i koji su htjeli da prevaziđu fizičko odsustvo uključujući se aktivno u rekonstrukciju zajednice“.

U društvenom povezivanju Medžlis Islamske zajednice je odigrao veoma važnu, ako ne i ključnu ulogu, u procesu povratka. Zbog nedovoljnog angažmana vlasti, Medžlis Islamske zajednice, je pružio niz socijalnih i kulturnih usluga te se smatra određenom vrstom „ljepila“ koje je moglo održati povratničku zajednicu.

Društveno premošćivanje

Postoji nekoliko pozitivnih primjera društvenog premošćivanja između Bošnjaka i bosanskih Srba u Prijedoru. Najistaknutiji projekat je sproveden zajedničkim aktivnostima omladinskog povratničkog udruženja u Kozarcu i dvije većinski srpske nevladine organizacije u Prijedoru. Prvi međuetnički kontakt ostvarilo udruženje „Srcem do mira“ još 1998. godine, kada je organizovana konferencija na koju su pozvane i srpske nevladine organizacije u cilju otvaranja debate na temu povratka s obje strane. S obzirom na to da su svi raseljeni bili i više nego voljni da se vrate u svoje prijeratne domove, konferencija se uspješno završila na obostrano zadovoljstvo (Sivac-Bryant, 2011).

Također redovno se organizuju omladinski kampovi posljednje četiri godine, okupljajući mlade ljude iz cijele zemlje sa ciljem promovisanja pomirenja i važnosti memorijalizacije ratnih stradanja. Najvažnije aktivnosti su sportski turniri, događaji ekološke aktivnosti i radionice obrazovnog karaktera na temu sigurnosti u saobraćaju za omladinu različitih etničkih skupina: „Okupili djecu iz devet škola na jedno mjesto; djeca iz Omarske, Trnopolja, sva su se družila na jednom mjestu. Zajedno vozeći bicikla djeca vide da su slični, da imaju Facebook, da navijaju za isti tim“. Naglašeno je da i različita udruženja, bez obzira na različitu etničku pripadnost, zajedno rade na projektima od obostrane koristi: „Kada jedan fudbalski trener razgovara sa drugim, oni nisu ni Srbin, a ni Bošnjak već treneri“.

Jedan od najupečatljivijih primjera društvenog premošćivanja je vezan za multietničku mjesnu zajednicu Raškovac. 1999. godine Bošnjaci su se vraćali u ovu gradsku mjesnu zajednicu, dobro poznatu po svom fudbalskom klubu, svojim udruženjima i bogatim kulturnim životom prije rata. Selvira, Bošnjakinja povratnica u Raškovac, je uspjela ponovno uspostaviti društveni život unutar ove zajednice.

Ona ističe kako je saradnja u mjesnoj zajednici ponekad znala biti teška, dok je sa vlastima bila još teža. Ali ona je ipak uspjela osigurati sredstva za rekonstrukciju lokalnih puteva, ulične rasvjete, kulturne ustanove i igrališta. Ona to objašnjava na slijedeći način: „Zahvaljujući svojoj mudrosti i snalažljivosti, uspjela sam da dozovem pameti, kako Srbe, tako i Bošnjake. Načelnik općine je želio 300 glasova, a dobio je 380. To sam postigla lobiranjem, kucajući na sva vrata. Na taj način sam uspjela Srbima dokazati da ja predstavljam sve građane jednako. Ranije, oni Srbi koji su bili izabrani kao predstavnici u savjetu mjesne zajednice su prisustvovali sastancima ali je njihov angažman bio slab“. Također na osnovu Selvirinog zahtjeva, načelnik je podržao organizovanje sahrane ratnih žrtava, što je jedan od najznačajnijih religijskih događaja u Prijedoru. Selvira to objašnjava: „To je politika, moraš dati kako bi dobio!“. Udruženje žena koje je kasnije formirala u svojoj mjesnoj zajednici, je bilo važan pokretač ekonomske reintegracije kako povratnica tako i drugih žena iz mjesne zajednice, jer su lokalni poduzetnici nudili zaposlenje krojačicama koje je ona obučila.

Društveno spajanje

Iako su većina udruženja predstavljenih u fokus grupi primala određena sredstva od različitih nivoa vlasti, u jednom trenutku razgovora svi su naglasili slijedeće nedostatke: nedostatak sistematske podrške pri finansiranju, pravne pomoći i pravnog savjetovanja te nedostatak strateškog pristupa pri rješavanju problema održivog povratka sa kojima se udruženja susreću

svaki dan. S obzirom na to da sva udruženja uspijevaju sprovesti široki spektar aktivnosti bez sistematske i čvrste pomoći vlade, istakli su slijedeće: „Politika cijelo vrijeme utiče na naše živote, došlo je vrijeme kada mi treba da utičemo na politiku. Ukoliko niste član neke stranke, ne možete očekivati pomoć za bilo šta... Niko ne pridaje pažnju lokalnoj zajednici i njenim stvarnim potrebama“. Nekoliko učenika je bilo politički angažovano, ali zbog slabog izlaska bošnjačkog stanovništva na izbore, nisu vidjeli mogućnost postizanja prosperiteta unutar „trenutne političke situacije koja je blato“.

Kad je u pitanju trenutna javna politika u Prijedoru, mnoge stvari ne idu u prilog povratnicima, kao npr. zabrana javne komemoracije civilnih žrtava koncentracionih logora, te nemogućnost dobivanja sredstava od lokalne vlasti za razvijanje svojih aktivnosti.

S druge strane, bivši zatvorenik koncentracionog logora i povratnik je uspio dobiti podršku od načelnika Prijedora za svoj program pokretanja lokalnog biznisa. Projekat je finansirala Norveške vlade, a vlade Republike Srpske je bila sufinansijer. Lokalne investicije u ekonomski razvoj povratničkih područja su podržane od strane općinskih vlasti.

Jedna od ključnih osoba sa kojom je obavljen opsežan razgovor za vrijeme naknadnog provođenja intervjua u Kozarcu, ističe da je danas povratnicima teško napraviti razliku između prijatelja i neprijatelja u politici. Prema njegovom mišljenju, Grad Prijedor dobiva sredstva u ime povratka, dok povratnici uspijevaju dobiti minimum od tih sredstva: „Mi nismo uključeni u te procesa, niti imamo mehanizme da vršimo kontrolu tih procesa“.

Kako bi se sačuvali pozitivni rezultati postignuti do sada, povratničke nevladine organizacije i predstavnici mjesnih zajednica u okolini Kozarcu, su nedavno pokrenuli inicijativu uspostavljanja općine Kozarac. Organizacije civilnog društva zajedno sa mjesnim zajednicama pripremili su elaborat koji će poslati entitetskim vlastima čime traže proglašenje statusa općine, kako bi se nekoliko mjesnih zajednica sa Kozaračkog područja transformisalo u općinu, što je jedini poželjni način za samouprave povratnike. Sead objašnjava:

„Svi smo uključeni u proces uspostavljanja općine: građani, pojedinci, lobisti, nevladine organizacije, vjerske zajednice, i islamska i katolička. To je zajednički napor (...) Osnovali smo radne grupe, zadatci su podijeljeni i skoro završeni. (...) Predat ćemo zahtjev nadležnim organima u naredne dvije sedmice i onda čekao službeni odgovor“.

Sead, lokalni aktivista u Kozaracu (Prijedor)

Kada smo ih pitali koja su njihova očekivanja, Sead nam je odgovorio: „Očekujemo da stignemo do suda u Strazburu“. Sead nam je također rekao kako su zahtjevi za statusom općine postali trend u BiH: mjesna zajednica u blizini Doboja, Stanari, npr. (sa gotovo 100% srpskim stanovništvom) je također aplicirala za status općine, kao i neke druge lokalne zajednice u Republici Srpskoj.

DISKUSIJA EMPIRIJSKIH PODATAKA³⁵

³⁵ Diskusija prikupljenih podataka je nadopunjena indikatorima socijalnog kapitala koji su predstavljeni u tabeli u **Aneksu 3** studije sa ilustrativnim primjerima izjava učesnika u fokus grupama.

Najčešći način društvenog povezivanja povratnika se desio za vrijeme ranih faze povratka (1997-2000), što je iziskivalo formiranje povratničkih udruženja i nevladinih organizacija u sve tri povratničke zajednice kako bi se omogućila provedba Aneksa VII što je u početku podrazumijevao povrat i rekonstrukciju imovine.

U sve tri općine, zajedničke aktivnosti i društvena kohezija je značajno pomogla povratnicima u procesu povrata imovine i rekonstrukcije, dok je u isto vrijeme omogućila i formiranje foruma za razmjenu informacija o donacijama koje su koristile ponovnom uspostavljanju održivog života. Vidljivo je da su javni događaji i građanske aktivnosti koje su pokrenuli povratnici i povratnička udruženja bili glavni promotori povratka u svim segmentima: kad je u pitanju informiranje i poduzimanje inicijativa, borba za projekte koji mogu pomoći reintegraciji unutar mjesnih zajednica, gdje su se svakodnevno javljali i rješavali problemi održivog povratka.

Unutar nepovoljnog ekonomskog i političkog konteksta, uloga povratničkih udruženja u poslijeratnoj normalizaciji života imala je ključnu važnost. Ipak, zbog uskraćene sistematske finansijske pomoći, ova udruženja su imala ograničen utjecaj na sveukupne rezultate reintegracije. Očito je da, ono što danas imamo priliku vidjeti unutar povratničkih zajednica, odnosno, ono što nazivamo pozitivnim primjerima (da li u ekonomskoj ili socijalnoj sferi), ne bi bilo moguće bez maksimalnog angažmana udruženja i volonterskog rada pojedinaca koji su se borili za zajedničkog cilja i rekonstrukciju lokalnih zajednica.

Inicijative koje pokretao UNHCR-a i druge međunarodnih humanitarne organizacija, su se pokazale veoma važnima za omogućavanje održivog ekonomskog povratka unutar sve tri povratničke zajednice. Ipak, postoje i negativni komentari usmjereni ka lošem organizovanju i lošim kriterijima odabira krajnjih korisnika, te nepostojanje evaluacije rada i načina korištenja odobrenih sredstava. S druge strane, kritike usmjerene na račun vlade pri pružanju pomoći održivom povratku, su jednoglasne i smatra se da su dodijeljena sredstva pogrešno usmjerena, politički motivisana od strane korumpiranih nivoa vlasti. Povratnici smatraju da oba entiteta (RS i Federacija BiH), imaju različite političke programe kad je u pitanju održivi povratak, te smatraju da nedostaju strateški planovi koji nisu politizirani.

Veze sa dijasporom su imala utjecaj na održivi povratak u općini Prijedor, posebno u mjesnoj zajednici Kozarac, dok u druge dvije zajednice ova vrsta pomoći nije smatrana važnom u procesu reintegracije.

U svakoj sredini zabilježeno je pozitivno društveno premošćivanje, uključujući trans-etničke veze međugeneracijske razmjene iskustava i različite projekte za unapređenje lokalnog razvoja. Suradnja i socijalizacija je najprisutnija na nivou mjesnih zajednice gdje se dvije susjedne mjesne zajednice (jedna većinom Bošnjačka, a druga Srpska), angažuju u svrhu rješavanja pitanja komunalnog održavanja i razvoja. U isto vrijeme, tržišna ekonomija, približava etničke grupe jednim drugima u sve tri općine.

Napredak u procesu povratka u sve tri općine je postignut onda kada su formirane multietničke koalicije i kada je povratak predstavljen kao pravac u dva smjera kroz međuetničku suradnju u cilju povrata i rekonstrukcije imovine.

Generalno, na najnižem nivou, unutar mjesnih zajednica, svakodnevni život je zbližavao povratnike i ostale društvene skupine. U sve tri zajednice postoji veliki interes za pridonošenje boljem društvenom životu, te društveno-kulturnom razvoju zajednice. U isto vrijeme, zvanična se politika protivi ili ne želi podržati aktivnosti ove vrste, čak štaviše podržavaju retoriku etničkih podjela.

Najsnažniji dojam ukazuje na to da opstruirajuća etnička politika na različite načine demotivira povratnike da se politički angažuju i unaprijede socijalne usluge države. Ovo je zauzvrat direktno povezano sa slabim odazivom na izbore, što rezultira time da su povratnici nadglasani od strane većinske etničke grupe. Ustavno uređenje zemlje dodatno komplikuje ovu dimenziju time što ostavlja malo političkog prostora koji ne pripada dominantnom etničkom.

Vlada nezadovoljstvo dosadašnjim načinom vođenja politike povratka i svi povratnici zahtijevaju više samostalnosti putem legalnog osnaživanja mjesnih zajednica. Također, mnogi učesnici fokus grupa ističu kako je neophodno terensko strateško planiranje i sveobuhvatna evaluacija rada koja će se fokusirati se na pozitivne primjere i na taj način stvoriti protutežu negativnoj klimi koja vlada u zemlji kada se govori o povratničkim procesima. Završavamo izjavom povratnika u Kozarac sa velikim iskustvom rada na projektima održivog povratka, te velikim znanjem o procesu povratka:

1999. ili 2000. sam rekao da će se ljudi vraćati još jedno 2 do 3 godine i da će to biti to. Sav potrošeni novac od 2008 godine je ništa drugo nego sramotno pranje para... Trošiti sredstva (za povratak) kako se troše danas i par godina unazad, je notorna glupost... Došlo je vrijeme da se podvuče crta... Jedina konstruktivna ulaganja su ulaganja u mlade parove sa djecom. Ključno je da im se omogući zaposlenje i održivost.

Opcije javnih politika i preporuke

Kako je pokazala naša studija javne politike, problem održivog povratka u BiH nije vezan za nedovoljnu količinu akcionih planova i programa, niti za kompetentnost državnih institucija i međunarodnih organizacija koje rade na provedbi istih, već postoji primarni nedostatak sveobuhvatnog implementacijskog mehanizma ili alata na državnom nivou, koji bi naslonjen na strateški okvir (Revidiranu strategiju), *sistematski rješavao* životna pitanja *raznovrsne povratničke populacije*. Ova povratnička pitanja se odnose na **adekvatno samoupravljanje te pružanje socijalnih i ekonomskih usluga** na nivou lokalnih zajednica. Ona su povezana sa nepovoljnom socioekonomskom i administrativnom načinu upravljanja sa kojim se BiH trenutno suočava.

Naslanjajući se na naše istraživanje, predlažemo svim relevantnim akterima da sve dok se sveukupna društveno-ekonomska situacija u zemlji ne poboljša, pozitivni primjere povratka promoviraju kao uzore. Prema tome, u okviru tekućeg IPA programa kojim rukovode i koordiniraju UNHCR i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice odgovarajući na preporuke Revidirane strategije, bi trebalo formirati identifikacijski/evaluacijski alat za korisnike u skladu sa socijalnim kapitalom³⁶, to jest dostupnim ljudskim resursima i znanjima kao najvažnijim komponentama u implementaciji.

Javna politika br. 1: Nema potrebe za djelovanjem

Držanjem vlade i drugih relevantnih aktera po strani, zadržava se status quo

Rezultat: Nastavak lokalnih, spontanijih procesa koji generiraju lokalnu reintegraciju putem aktivnog angažmana civilnog društava i resursnih povratnika u mjesnim zajednicama

³⁶ Pogledajte uvodna poglavlja u svrhu pojašnjenja značenja definicije socijalnog kapitala

Naši rezultati pokazuju da se reintegracija povratnika na različitim nivoima desila usprkos nedostatku politike i sveobuhvatne programske strategije zasnovane na preporukama Revidirane strategije. Činjenica da pozitivni primjeri unutar sve tri općine otkrivaju ključnu ulogu socijalnog kapitala u svim fazama procesa povratka, snažno ukazuje na značajan, ali i previđen pozitivni lokalni razvoj, bez obzira na nepovoljan politički i ekonomski kontekst te druge nedostatke i prepreke. Ovaj razvoj je nastao u trenutcima kada se politika na nivou mjesnih zajednica nije miješala u sami proces, već kada su se lokalna građanska udruženja, kako formalna, tako i neformalna, snalazljivi povratnici (snažni lideri i inicijatori u zajednici), udružili u svrhu realiziranja reintegracijskih projekata. Izjava gospodina Seada, jednog takvog istaknutog lidera iz Kozarca, jasno dokazuje ranije navedeno time što i kritikuje i hvali nedostatak podrške od strane vlasti: „Za nas je najbolje kada se oni ne miješaju. Košta nas i kad se miješaju i kad se ne miješaju. Kad ostanu po strani, tada nam nedostaju određene dozvole i susrećemo se sa problemima, ali kada se umiješaju, tada to svoje učešće dobro i naplate“.

Zbog toga je jedna od mogućih opcija, zadržavanje statusa quo, jer se na taj način izbjegava miješanje u izvorne lokalne procese održivosti koji su već u tijeku. Međutim, ova javna politika nije primjerena za primjenu na državnom nivou, te je neprikladna za općine u kojima se nalazi mali broj povratnika tj. gdje postoji manjak ljudskih resursa i gdje su zabilježene niske stope društvenog spajanja.

Javna politika br.2: Implementacija Revidirane strategije dodavanjem „gap“ analize

Implementacija Revidirane strategije dodavanjem podaneksa

Rezultat: Nova revizija putem „gap“ analize koja bi se temeljila na pozitivnim praksama i sistematskim evaluacijama redovnih praćenja na terenu, te na alatu za dubinsku procjenu napretka održivosti širom zemlje

Potpuna implementacija Revidirane strategije je od velike važnosti za cijelu zemlju. Zbog toga razmatramo ovu opciju, koja podrazumijeva metodološku i empirijsku procjenu povratničkih općina, utemeljenu na najboljim primjerima, koja uzima u obzir iskustva povratnika i društvene resurse u postizanju reintegracije. Ova procjena bi neizbježno uključivala „gap“ analizu i podanekse unesene u Revidiranu strategiju, kao vodeći princip za njenu implementaciju, što je značajno za trenutni Regionalni Program Stanovanja, CEB i IPA programe te druge koji će se pokrenuti u budućnosti. Predlažemo da se ovaj podaneks doda u dio Strategije koji se odnosi na povratak, s ciljem adekvatne instalacije *vertikalnog izvještavanja i evaluacijskog mehanizma postavljenog na terenu koji bi se temeljio na socijalnom kapitalu*, kako je i ranije objašnjeno - resursnim povratničkim zajednicama i sposobnim pojedincima koji sprovode proces reintegracije. Zbog toga bi „gap“ analiza zahtijevala sistematski način procjene, baziran na redovnim terenskim opservacijama te detaljnim studijama o povratničkim zajednicama, naglašavajući postojeće dobre prakse.

Usvajanje Revidirane strategije je trajalo dvije godine, i iako bi trebala biti implementirana do kraja 2014. godine, nova revizija je moguća u svrhu ispunjavanja svih ciljeva. Ipak, usprkos smatranju ove političke opcije važnom, mi je ne smatramo održivom zbog činjenice da bi nove značajnije izmjene Revidirane strategije trajale prdugo. Imajući na umu trenutna politička, društvena, ekonomska ograničenja, te trenutnu poziciju povratnika, ovu političku opciju smatramo manje poželjnom.

Javna politika br.3: Više ovlasti povratnicima!

Prijenos ovlasti nad programima održivosti kroz direktno partnerstvo sa korisnicima/povratnicima

Rezultat: institucionalizacija, autorizacija i formalizacija postojećih kapaciteta i znanja (know-how) povratnika na nivou mjesnih zajednica te povratničkih udruženja

Zbog samih nalaza istraživanja ovu političku opciju smatramo najpoželjnijom jer ističe da su pozitivni primjeri, u sve tri općine, rezultat snalažljivosti povratnika i/ili povratničkih udruženja koja su uspjela riješiti pitanja nedostatka lokalnih i ekonomskih usluga putem vlastitog angažiranja. Najjasniji primjeri društvenog premošćivanja i povezivanja su prisutni kroz veze u *mjesnim zajednicama koje imaju funkciju izgradnje mreža / udruženja i nevladinih organizacija koje mogu efikasno odgovoriti i nadomjestiti nedostatak uloga koje ne pružaju općinske vlasti.*

Kada su povratnici bili nosioci društvenih promjena u svojim lokalnim zajednicama, uspijevali su identificirati najvažnije društveno-ekonomske probleme, preuzeti ulogu glasnogovornika u svojim zajednicama te su komunicirati sa međunarodnim donatorima, tražeći efikasniji pristup identifikacije i bolji mehanizam selekcije, u svrhu implementiranja održivih projekata baziranih na adekvatnom (transparentnom i kontinuiranom) monitoringu.

Jasno je da međunarodni akteri trebaju formalno i sistematski podržati, osnažiti i uključiti povratnička udruženja i aktivizam u tekuće i buduće programe održivosti. Prepoznavanje neformalnih kapaciteta i znanja koje posjeduju ova udruženja na nivou lokalne zajednice je, prema tome, slijedeći korak koji treba da poduzme UNHCR zajedno sa partnerskim organizacijama u okviru IPA programa. Učinkovit alat se ogleda u korištenju društvenih sposobnosti i principe veza i relacija koje povratničke i nevladine organizacije već posjeduju, da bi se identificirali korisnici u okviru IPA programa, to jest isporučio usluga na lokalnom/općinskom nivou u implementaciji ovog programa. Formalno i direktno partnerstvo sa proaktivnim povratničkim udruženjima bi unaprijedilo implementaciju IPA programa u svim segmentima.

Koristan alat za formaliziranje resursa i kompetencija organizacija civilnog društva i mjesnih zajednica kao lokalnih društvenih faktora promjene, jeste Europska povelja o lokalnoj samoupravi u BiH. OSCE podržava ovaj proces putem „Beacon Sheme“³⁷ koja je dostupna svim općinama, što podrazumijeva, između ostalog, nadgledanje položaja i uloge lokalnih zajednica i unapređenje učešća organizacija civilnog društva u ovome procesu unutar općina. Povratnici bi trebali biti uključeni u proces implementacije i biti partneri UNHCR-u i Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice u provedbi IPA projekta održivosti i ohrabreni da nastave graditi i jačati demokraciju unutar svojih lokalnih zajednica.

³⁷ Beacon Scheme u BiH se u augustu 2005 pokrenuli OSCE i Vijeće Europe kao način identifikovanja, prepoznavanja i unapređenja inovativnosti na općinskom nivou vlasti, pozivajući sve općine da predoče dokaze koji pokazuju da su ispunili uslove. 2010. godine, za vrijeme petog ciklusa projekta, fokusiralo se na ulogu mjesnih zajednica u općinama, te je podijeljeno i nekoliko nagrada.

PREPORUKE

Za UNHCR, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, UN i druge partnerske organizacije koje rade na implementaciji IPA programa:

- Upotrijebiti društvene kompetencije resursnih povratnika i povratničkih organizacija civilnog društva pri kreiranju efikasnog sistema odabira korisnika, praćenja i evaluacija u 10 odabranih općina čime će se spriječiti neefikasna upotreba (i zloupotreba) sredstava.
- Konsultirati resurse i „naučene lekcije“ organizacija civilnog društva pri implementaciji IPA 2012 i nadolazećih IPA programa, naročito kad su u pitanju socijalne usluge u domenu socio-ekonomskih prava i potreba povratničke populacije i lokalne zajednice.

Za lokalne nivoe vlasti/općine:

- Pravno i finansijski osnažiti i podržati mjesne zajednice u svrhu daljeg promovisanja spontanog društvenog i ekonomskog razvoja na lokalnom nivou.
- U skladu sa Europskom poveljom o lokalnoj samoupravi i sukladno UNDP-ovim lokalnim razvojnim programima, prihvatiti ambicije i napore snažnih lokalnih zajednica, te dalje podržavati i ulagati u rad organizacija civilnog društva u povratničkim zajednicama.
- Omogućiti efikasnim organizacijama civilnog društva koje djeluju unutar povratničkih zajednica aktivno dostavljanje socijalnih usluga u zajednici.

Za povratnička udruženja i građanske društvene organizacije:

- Omogućiti redovnu razmjenu između povratničkih udruženja i drugih organizacija civilnog društva kako bi se olakšao pristup međunarodnim donatorima i programima održivosti.
- Sistematski i redovito promovirati pozitivne rezultate i ishode civilnih angažmana koji će služiti kao uzor udruženjima u drugim povratničkim zajednicama.

ANEKS 1

LISTA INDIKATORA

1) Društveno povezivanje - *horizontalni odnosi između osoba koje dijele sličnosti (etničke, vjerske, porodične veze i susjedstva):*

- broj povratničkih udruženja unutar povratničke zajednice;
- broj javnih događaja, građanskih inicijativa (političkih, kulturnih i religijskih) organizovanih od strane povratnika;
- povratničko druženje i/ili kontakti sa članovima porodice koji žive u blizini ili inostranstvu i lokalnim stanovništvom iste etničke/vjerske pozadine;
- primjeri povratničkih udruženja/inicijativa koje su omogućile/pomogle postizanje ekonomske održivosti zajednice.

2) Društveno premošćivanje - *veze između različitih grupa:*

- broj povratnika koji aktivno sudjeluju u građanskim inicijativama koje nisu usmjerene na pitanja raseljavanja/povratka već su usmjereni na druga društvena pitanja i pitanja vezana za kulturu;
- primjeri neformalnog druženja sa osobama koji pripadaju drugoj etničkoj skupini unutar njihove povratničke zajednice;
- učesće u bilo kojoj formi kolektivnog okupljanja koje je od značaja za cijelu zajednicu.

3) Društveno spajanje - *Veze između grupa/pojedinaca po vertikalnoj osnovi (državne institucije - građani):*

- članstvo u političkih partijama i politički angažman u povratničkim zajednicama;
- korištenje usluga namijenjenih povratnicima (i zajednički projekti sa lokalnim stanovništvom) koje su omogućile lokane vlasti i/ili drugi relevantni akteri (npr. mali poticaji za poduzetništvo i društveno-ekonomsku održivost);
- učesće u projektima usmjerenim na poboljšanje saradnje između povratnika i saradnje između lokalnog stanovništva i povratnika;
- glasačke navike povratnika u lokalnim zajednicama;
- nivo zadovoljstva uslugama/inicijativama omogućenim od strane vlasti (i drugih važnih učesnika), što omogućava korisno umrežavanje unutar i van povratničke zajednice

ANEKS 2

Lista učesnika u fokus grupama

1) GORAŽDE

U fokus grupi je učestvovalo pet osoba: dva predstavnika formalnog regionalnog i lokalnog povratničkog udruženja ("Unija za održivi povratak BiH" i "Regionalni odbor za povratak u istočnu BiH"), predstavnik Općinskog vijeća za prava izbjeglica i raseljenih osobama u Čajniče, predstavnik UNHCR-a sa dugim pravnim i socijalnim iskustvom u radu sa povratnicima Goraždu i povratnik u Čajniče.

2) ZVORNIK

U fokus grupi je učestvovalo šest osoba: tri predstavnika³⁸ mjesnih zajednica (Križevići, Kula Grad, Sultanovići), predstavnik *Komisije za održivi povratak, razvoj i integraciju*, savjetnik za održivi povratak i obnovu u Općini i predsjednik "Udruženja građana povratnika u Zvornik".

3) PRIJEDOR

Učesnici fokus grupe dolaze iz različitih sfera društva te predstavljaju širok spektar društvenih, kulturnih, ekonomskih, političkih, obrazovnih te drugih organizacija koje rade na promovisanju ljudskih prava u gradu. Učešće su uzeli:

- 1) Članovi nevladinih organizacija aktivnih u Prijedoru: Udruženje prijedorčanki "Izvor", "Optimisti 2004", udruženja bivših logoraša "Prijedor 92" i "Kozarac", Udruženje žena "Donja Puharska", Udruženje "Srcem do mira", Udruženje "Berek", Dobrotvorna organizacija "Merhamet", Islamska zajednica Kozarac, folklorni ansamble "Osman Džafić";
- 2) Predstavnici mjesnih zajednica: Hambarine, Raškovac, Donja Puharska, Kevljani;
- 3) Predstavnici Osnovne škole "Kozarac", lokalne povratničke škole.

³⁸ Ovi su učesnici također podijelili svoje lične priče povratnika koji su osigurali sebi socio-ekonomsku održivost.

ANEKS 3

Vrsta socijalnog kapitala	INDIKATORI	GORAŽDE	ZVORNIK	PRIJEDOR
Društveno povezivanje Horizontalni odnosi osoba koje dijele sličnosti	Broj povratnika i povratničkih udruženja u povratničkoj zajednici ³⁹	3	3	14
	Vrsta društvenih događaja i građanskih inicijativa organizovanih od strane povratnika ⁴⁰	<p>Pripremanje povratka: Zajedničko čišćenja područja prije same rekonstrukcije: „Tada sam mogao okupiti oko 1500 ljudi za akciju i stvari bi bile urađene veoma brzo, čišćenje ruševina i oštećenih kuća. Udruženi povratnici su se</p>	<p>Rekonstrukcija imovine: „Kad god je dostavljan građevinski materijal, nikoga nije bila briga da li je to za Husinu ili Dževadovu kuću, naprotiv svi su navlačili rukavice, muškarci, žene, djeca i svi su zajedno nosili cigle.</p>	<p>Edukacija/ponovno otvaranje osnovne škole: „Roditelji i djeca su bili organizovani u odjeljenja. Vijeća roditelja i djece su se organizovala i vodila akciju ponovnog otvorenja škole u Kozarcu. Udruženja su im čuvala leđa, štitili smo njihova prava,</p>

³⁹ Ovdje samo navodimo broj udruženja koja su učestvovala u fokus grupi i koja su se odazvala našem pozivu. Tačan broj povratničkih udruženja je veoma teško ustanoviti zbog toga što su nastala u ranim fazama povratka i prestala postojati nakon ispunjenja određenih zadataka, dok druga udruženja postoje i danas. Također, povratnička udruženja koja su pobrojana ovdje imaju formalan status i njima rukovode povratnici koji rade na određenim povratničkim pitanjima, ali ovdje su navedena ona koje vode povratnici, ali im je djelokrug rada usmjeren na kulturu, sport te druge društvene aktivnosti koje uključuju i imaju povratnike kao ciljnu skupinu. Sva udruženja nisu pobrojana zato što je teško doći do informacija o njima. Stoga, ovaj popis nije proporcionalan stvarnom broju udruženja unutar navedenih općina. Samo u homogenoj zajednici Kozarc je registrovano 11 udruženja, a samo 5 od ukupnog broja su formalna povratnička udruženja koji rade na održivom povratku u svim segmentima života, kao što su: kultura, sport, aktivizam za ljudska prava itd.

⁴⁰ Na samom početku, ovaj pokazatelj je bio kvantitativnog karaktera i odnosio se na broj društvenih događaja, a ne prirodu događaja, kao što je ovdje navedeno. U toku istraživanja smo ustanovili da kvantitet ovih podataka nije dovoljan da bi se dobio relevantan uvid u građanske inicijative. Naime, indikatori koje smo odabrali za ovo istraživanje su izvedeni su iz kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja na temu reintegracije, te odgovaraju komplementarnom načinu prikupljanja podataka (Ager,2008). S obzirom da smo se odlučili na kvalitativni pristup prikupljanja podataka od samog početka, diskutovali smo o mogućnostima preformulisanja indikatora i na taj način osigurali njihovo kreiranje bazirano na empirijskom pristupu i dokazima sa terena. Putem telefonskih razgovora, elektronske pošte i samih posjeta za vrijeme boravka na terenu, uspjeli smo pribaviti dokumentaciju iz UNHCR ureda, općina te nevladinih organizacija koje djeluju u zajednicama.

		osjećali sigurnije u vremenima kada su fizički napadi na nas bili učestali, a sigurnosna situacija bila loša“. (<i>Meho, predsjednik povratničkog udruženja</i>)	Vjerujte mi za dan se ozida kuća 8x8. To je bila volja!“ (<i>Mesud, Mjesna zajednica Križevci</i>)	informirali ih o zakonima i kako mogu djelovati, spajali smo ih sa važnim osobama iz međunarodne zajednice kao što su osobe iz OHR-a, OSCE-a itd. (<i>Maja, „Srcem do mira“</i>)
	Koliko je učestalo druženje među povratnicima i/ili kontakti sa članovima porodice koji žive u blizini ili inostranstvu te lokalnim stanovništvom iste etničke/vjerske pozadine	Često druženje povratnika: “Sva udruženja u istočnoj Bosni su na lokalnom nivou i surađuju veoma dobro. Da nije takvih udruženja, povratak ne bi bio moguć. ”	Često druženje unutar mjesnih zajednica: “Izgradili smo mali objekat gdje se svakih petnaest do dvadeset dana okupljamo da se družimo, pjevamo i plešemo uz dvije flaute i bubanj ...Ovo se finansira iz „crnim fondom“ ⁴¹ - naši prijatelji i porodice iz dijaspore nam pošalju novac“. (<i>Adnan, lokalni poduzetnik, Mjesna zajednica Sultanovići</i>)	Često druženje na dnevnoj bazi: “ oslanjamo se jedni na druge, samo tako možemo ići naprijed, samo tako i idemo naprijed “. (<i>Tarik, Mjesna zajednica Hambarine</i>)
	Primjeri povratničkih udruženja/inicijativa koje omogućavaju/pomažu ekonomsku održivost zajednice	Privatno ruralno poduzetništvo: “ Nismo imali mašine, alate, već samo sebe koji smo bili spremni naporno raditi bez pomoći ikoga, a sve samo da bi smo stvorili normalne životne uslove. Konkretnije, sa bratom sam uspio stvoriti stotinu hektara obradive zemlje, oko 80 hektara je bilo moguće kasnije ponovo obrađivati“ (<i>Edin, lokalni poduzetnik</i>)	Poljoprivredna suradnja: Povratnici su uspostavili poljoprivrednu suradnju pod nazivom “Voćar” čime su omogućili ekonomsku održivost povratnika i lokalnog stanovništva.	Zaposlenost za žene povratnice: “Pokrenuli smo projekat da podučimo žene šivanju, frizerskom zanatu, kuhanju te drugim sličnim vještinama. Čak smo oformili preduzeće sa šest stalno uposlenih žena, usprkos činjenici da smo morali plaćati naknadu za korištenje prostora općini“ (<i>Dinka, udruženje “Izvor”</i>)

⁴¹ Izraz koji koristi lokalno stanovništvo pod kojim se podrazumijeva štednja novca u slučaju bolesti ili drugih neprilika.

Društveno premošćivanje veze između različitih društvenih grupa	Stopa povratnika koji aktivno sudjeluju u građanskim inicijativama koje nisu usmjerene na pitanja raseljavanja/povrataka već na druga društvena pitanja i pitanja vezana za kulturu	<p>Aktivnosti iz kulture i turizma kao što je seoski turizam putem posjeta selu i projekti vezani organske hrane u MZ Čajniče.</p>	<p>Ekološke inicijative u MZ i općini:</p> <p>“MZ Križevici⁴²graniči sa mjesnim zajednicama Bajkovce i Kitovci⁴³. Odlično surađujemo sa njima. Tri i po kilometra lokalnog puta bi trebale održavati općinske vlasti. Ali općina nikad ne ukloni grmlje i druga oštećenja Kada granje uz put počne nanositi štetu našim autima, okupimo se i počistimo nered . Ovo nas je sve zbližilo”. (Mesud, Mjesna zajednica Križevci)</p>	<p>Visoki stepen aktivizma posvećenog pomirenju putem obrazovanja, školskih aktivnosti, kulturnih dešavanja i sportskih događaja:</p> <p>“ Okupili djecu iz devet škola na jedno mjesto; djeca iz Omarske, Trnopolja, sva se se družila na jednom mjestu. Zajedno vozeći bicikla djeca vide da su slični, da imaju Facebook, da navijaju za isti tim”.</p> <p>„Kada jedan fudbalski trener razgovara sa drugim, oni nisu ni Srbin, ni Bošnjak već samo treneri“.</p> <p>(Mahir, Association “Optimisti 2004”)</p>
	Stopa neformalnog druženja sa ljudima druge etničke pripadnosti u povratničkoj zajednici	<p>Visoki stepen svakodnevnog druženja:</p> <p>Prema Sabirinom mišljenju, Bošnjaci povratnici u Milijena (Novo Goražde) su obnovili odnose sa Srbima. Ona održava dobre odnose sa prijeratnim prijateljima, ali i drugi povratnici se družu sa Srbima, posebno kad su u pitanju svadbe, sahrane, isl.</p>	<p>Indicije da postoji visoka stopa spontanog druženja, ali primjeri nisu dostupni</p>	<p>Visoka stopa spontanog druženja:</p> <p>“Kada je trebalo da napustimo stan, udruženje Čisto Srce⁴⁴ je trebalo da se useli. Danas, ove mlade generacije pokušavaju živjeti ideju <i>mirnog suživota</i>. Mi smo muslimani, ja, moje dijete i moj suprug. Kada su došli, insistirali su da nam pomognu u svemu”. Esma, učiteljica u lokalnoj školi</p>

⁴² Bošnjačka povratnička mjesna zajednica

⁴³ Ove dvije mjesne zajednice su većinski srpske

⁴⁴ Udruženje iz Prijedora čiji članovi su većinom Srbi

	<p>Učešće bilo kojim drugim društvenim aktivnostima od značaja za cijelu zajednicu</p>	<p>Ne postoje podatci o takvim aktivnostima</p>	<p>Omladinski projekti: Povratničko udruženje u Zvorniku, promovise omladinski aktivizam u suradnji sa nevladinom organizacijom lokalne mlade Srpske populacije Pokrenuta inicijativa stremi ka uspostavljanju mreže omladinskih odbora unutar općine u kojoj mladi potiču iz različitih etničkih pozadina i za izgradnju kapaciteta za međuetničku suradnju. "Moje lično mišljenje je da su zajednički projekti i međuetnička suradnja od vitalne važnosti za održivi povratak." (<i>Mirsad, povratničko udruženje u Zvorniku</i>)</p>	<p>Zajednički ekološki projekti: "Mi smo⁴⁵ očistili partizansko groblje zajedno. To se čini kao mali korak naprijed, ali mi smo uspjeli spojiti dvije epohe, dva svijeta" (Mahir, "Optimisti 2004")</p>
<p>Društveno spajanje Veze između grupa/poedinaca po vertikalnoj osnovi (državne institucije – građani)</p>	<p>Članstvo u političkim partijama i politički angažman u povratničkim zajednicama</p>	<p>Nizak nivo aktivnosti i loša iskustva: Jedna osoba je podijelila svoje iskustvo bavljenja politikom. On je rekao kako drugi koriste političke partije u svrhu osobnih interesa i na taj način kompromituju vlastiti integritet. Zbog toga se nakon dvije godine angažmana odlučio povući se.</p>	<p>Intervjuisane osobe nisu bile politički angažirane.</p>	<p>Veoma prisutno: Nekoliko ljudi je bilo politički angažovano, ali nisu vidjeli način postizanja prosperiteta unutar postojećeg političkog konteksta zbog toga što je slaba izlaznost Bošnjaka na izborima u većini slučajeva što je uvjetovano „trenutno sramotnom političkom situacijom“. (Mahir, "Optimisti 2004") Jedna osoba se posebno ističe kao pozitivan primjer. Gospođa Selvira je uspjela oživjeti udruženja unutar svoje</p>

⁴⁵ Aktivisti povratničkog udruženja i udruženje „Čisto Srce“.

				MZ, te pokrenuti rekonstrukciju infrastrukture, ali i kulturnih dešavanja kroz politički angažman unutar savjeta MZ.
Korištenje usluga namijenjenih povratnicima (i zajednički projekti sa lokalnim stanovništvom) koje su omogućile lokane vlasti i/ili drugi relevantni akteri (npr. mali poticaji za poduzetništvo i društveno-ekonomsku održivost)	Visok nivo malih sredstava koja su omogućile strane organizacije: "U početku sam kupio kravu i tako sam započeo, bilo je teško dobiti pozajmicu zbog toga što nisam imao žiranta. Kako mogu i da vratim pozajmicu!? I onda, zahvaljujući pojedincima i nekim organizacijama (posebno zahvaljujući organizaciji „World Vision“) uspio sam dobiti mikro kredit. Oni su obavili ogroman posao. Bili su prvi koji su nas podržali, a finansijka pomoć je neophodna." (Edin, lokalni poduzetnik)	Visok nivo sredstava koje su omogućile državne institucije: „Povratnici ne moraju da plaćaju papirologiju kada žele da apliciraju za sredstva namijenjena za stambene projekte i projekte vezane za ekonomsku održivost“. (Mario, savjetnik za održivi povratak i obnovu ispred općine)	Velika sredstava za nevladine organizacije: „Uvijek smo pravili svoje projekte prema našim potrebama, i uvijek smo imali podršku međunarodnih donatora.“ (Maja, udruženje "Srcem do mira")	
Učešće u projektima, pokrenutih od strane vlasti, usmjerenih ka poboljšavanju saradnje između povratnika i suradnje između lokalnog stanovništva i povratnika	Takvi projekti nisu pokrenuti od strane vlasti ili učesnici fokus grupa nisu bili upoznate s njihovim postojanjem.	Takvi projekti nisu pokrenuti od strane vlasti ili učesnici fokus grupa nisu bili upoznate s njihovim postojanjem.	Takvi projekti nisu pokrenuti od strane vlasti ili učesnici fokus grupa nisu bili upoznate s njihovim postojanjem.	
Glasačke navike povratnika u lokalnim zajednicama	Niske: „Za vrijeme izbora održanih prije rata bilo je 3680 Bošnjaka i	Niske: „Ovdje, oko 5500 do 6000 nas Bošnjaka glasa. Ali su ljudi	Niske: „Registrovano je oko 32 000 Bošnjaka sa pravom glasa. Samo 6600 njih glasa“.	

		<p>760 Srba u ovoj lokalnoj zajednici⁴⁶ Od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, nikada više nismo pobijedili na izborima. Ova zajednica bi trebala imati 70% odabranih kandidata, umjesto toga imamo samo 30%. Povratnici postoje, ali su svi u Sarajevu, zbog političara kojima trebaju etnički glasovi“ (Edin, lokalni poduzetnik)</p>	<p>razočarani i to je razlog zbog kojeg ne glasa više ljudi“. (Mirsad, povratnička organizacija, Zvornik)</p>	<p>(Mirza, Udruženje logoraša “Prijedor 92”)</p>
	<p>Nivo zadovoljstva sa uslugama/inicijativama omogućenih od strane vlasti (i drugih relevantnih aktera), koje potiču korisnu suradnju unutar i van povratničke zajednice</p>	<p>Nizak: „Treba da nađemo način i primoramo vlasti da kreiraju jednu primjenjivu strategiju, pa sačekati i tri godine na prve efekte a ne neku koja funkcioniše samo u teoriji.“ (Edin, local entrepreneur)</p>	<p>Nizak: “Bili bismo i više nego zadovoljni kada bi se postojeći zakoni sprovodili. (...) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je usvojilo zakon o samoupravljanju i član zakona 3. (...) Zašto ne sprovedu taj zakon?”. (Mirsad, povratničko udruženje, Zvornik)</p>	<p>Nizak: „Najveće investicije u ovoj općini su se sprovele unutar moje mjesne zajednice, ali čemu to koristi kada susjedna mjesna zajednica nema ni snabdijevanje vodom.“ (Tarik, Mjesna zajednica Hambarine)</p>

⁴⁶ Novo Goražde.

Literatura

- Ager, A., Strang, A. (2004) *Indicators of Integration: Final Report. Home Office Development and Practice Report 28*. London: Home Office
- Ager, A., Strang, A. (2008) *Understanding Integration: A Conceptual Framework*. Journal of Refugee Studies 21(2): 166-191.
- Black, R., Gent, S. (2006) *Sustainable Return in Post-conflict Contexts*. International Migration vol 44 (3): 15-38
- Blitz, B.K. (2006) *New Beginnings? Refugee Returns and Post Conflict Integration in the Former Yugoslavia*. In Brad K. Blitz (Ed.) *War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge University Press, pp. 239-266.
- Colletta, N. and J. Cullen (2000) *Violent Conflict and the Transformation of Social Capital: Lessons from Cambodia, Rwanda, Guatemala, and Somalia*. Washington D.C.: The World Bank
- Crisp, J. (2001) *Mind the gap! UNHCR, Humanitarian Assistance and the Development Process*. New Issues in Refugee Research, Working Paper No. 43
- Dahlman, C., Tuathail, G. (2005) *Broken Bosnia: The Localized Geopolitics of Displacement and Return in Two Bosnian Places*. Annals of the Association of American Geographers, 95(3), 2005, pp. 644-662.
- De Andrade, J.H.F., Delaney, N.B. (2001) *Minority Return to South-Eastern Bosnia and Herzegovina: A Review of the 2000 Return Season* Journal of Refugee Studies, 14 (3): 315-330
- Fagan, P.W. (2011) *Refugees and IDPs after Conflict: Why they do not Go Home. Special Report*. New York, Washington: United States Institute of Peace
- Haider, H. (2010) *The Politicisation of Humanitarian Assistance: Refugee and IDP Policy in Bosnia and Herzegovina*. The Journal of Humanitarian Assistance, available at: <http://sites.tufts.edu/jha/archives/700> (4/20/2014)
- Hakansson, P. and S. Hargreaves (2004) *Trust in Transition: Generalised Trust in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Balkans Analysis Group
- Huttunen, L. (2010). *Sedentary Policies and Transnational Relations: A 'Non-sustainable' Case of Return to Bosnia*. Journal of Refugee Studies 23(1): 41-61.
- Ito, A. (2001) *Politicisation of Minority Return in Bosnia and Herzegovina - The First Five Years Examined*. International Journal of Refugee Law. 13 (1 and 2): 98-122
- Jansen, S (2011) *Refuchess: Locating Bosniac repatriates after the war in Bosnia-Herzegovina*. Population, Space and Place 17, no. 1
- Jansen, S., Lofving, S. (2008) *Struggles for Home Violence, Hope and the Movement of People*. Oxford: Berghahn Books
- Jenne, E. K. (2010) *Barriers to Reintegration after Ethnic Civil Wars: Lessons from Minority Returns and Restitution in the Balkans*. Civil Wars 12(4): 370-394.
- Kleck, M. (2006) *Refugee Return - Success Story or Bad Dream? A Review from Eastern Bosnia*. In Fischer, M. (ed.). *Peacebuilding and Civil Society in Bosnia-Herzegovina. Ten Years after Dayton*. Münster: Lit Verlag
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH - MLJPI (2010) *Revidirana Strategija za implementaciju Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma*, Sarajevo
- Ministry for Human Rights and Refugees BiH - MHRR (2010) *Revised Strategy of Bosnia and Herzegovina for the Implementation of Annex VII of the Dayton Peace Agreement*
- Philpott, C. (2005). *Though the Dog is Dead, the Pig must be Killed: Finishing with Property Restitution to Bosnia-Herzegovina's IDPs and Refugees*. Journal of Refugee Studies 18(1): 1-24.
- Phuong, C. (2000) *Freely to return: reversing ethnic cleansing in Bosnia-Herzegovina*. Journal of Refugee Studies. 13: 165-183.

- Pollack, C.E. (2003) *Returning to a Safe Area? The Importance of Burial for Return to Srebrenica* Journal of Refugee Studies 16:2, 186-201.
- Porobic, S. (2012) *Resilience and Religion in a Forced Migration Context: A narrative study of religiousness as a resilience factor in dealing with refugee experiences from a post-migration perspective of Bosnian refugees in Sweden*. Lund: Lund University
- Sivac-Bryant, S.(2011) *An Ethnography of Contested Return: Re-making Kozarac*. Unpublished Phd Dissertation, University College London
- Stefansson, A.H. (2006) *Homes in the Making: Property Restitution, Refugee Return, and Senses of Belonging in a Post-war Bosnian Town*. International Migration vol 44 (3): 115-139
- Šalaj, B. (2009) *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung
- Toal, G. and C. T. Dahlman (2011). *Bosnia remade: Ethnic Cleansing and Its Reversal*. Oxford: Oxford University Press.
- Tuathail, G. Ó. and C. Dahlman (2006). *Post-domicide Bosnia and Herzegovina: Homes, homelands and one million returns*. International Peacekeeping 13(2): 242-260.
- UNHCR (2009) *UNHCR Desk Review on Urban Reintegration, OSTs/DOS*, from: <http://www.unhcr.org/4b0d502c9.pdf>
- United Nations Development Programme (UNDP) (2009) National Human Development Report 2009: *Ties that Bind, Social Capital in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo
- United Nations Development Programme (UNDP), Oxford Research International (ORI) (2007) *The Silent Majority Speaks*. Sarajevo
- Valenta, M. and S. P. Ramet (2011). *Bosnian migrants: an introduction. The Bosnian diaspora: integration in transnational communities*. M. Valenta and S. P. Ramet. Farnham, Ashgate: 1-23.
- Valenta, M. and S. P. Ramet (2011). *The Bosnian diaspora: integration in transnational communities*. Ashgate: Farnham.
- Valenta, M. and Z. Strabac (2013). *The Dynamics of Bosnian Refugee Migrations in the 1990s, Current Migration Trends and Future Prospects*. Refugee Survey Quarterly 32(3): 1-22.
- Valenta, M., Ramet, S. (2012) *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*. Ashgate Publishing Limited
- Walpurga, E. (2004) *Bosnia and Herzegovina, Croatia and Kosovo: Voluntary return in safety and dignity?* Refugee Survey Quarterly, Vol. 23, No. 23 (2004), 100-148.
- Woolcock, M. (1998) *Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework*. Theory and Society, 27 (2), 151-208.
- World Bank (2002) *Local Level Institutions and Social Capital Study*, Vol. 1. World Bank, Sarajevo
- Ministry for Human Rights and Refugees BiH, reports at: <http://www.mhrr.gov.ba/> (3/3/2014)
- United Nations High Representative for Refugees (UNHCR), statistics at: <http://unhcr.ba/> (3/3/2014)
- CESI- Centre for Refugee and IDP Studies; Faculty of Political Sciences, UNSA., Proceedings of the Round Table Debate on Return: <http://cesi.fpn.unsa.ba/?p=1090&lang=en>
- Foreword by the High Commissioner to the Global Appeal 2009 Update, available at: <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/4922d43c0.pdf> (5/6/2014)
- Peter Lippman's report on return to BiH: <http://balkanwitness.glypx.com/journal.htm> (1/2/2014)
- Speech by Ambassador Sorensen at the presentation of the EU and UNHCR project "Support to durable solutions of Revised Annex VII Dayton Peace Agreement (DPA) Implementation Strategy" available at: <http://europa.ba/News.aspx?newsid=6854&lang=EN> (5/13/2014)

Selma Mameledžija je rođena 10.05.1988. godine u Travniku. Nakon stečenog zvanja Bachelor sociologije angažovana je na nekoliko međunarodnih istraživačkih projekta sprovedenih pod okriljem Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka u Sarajevu (FPN), gdje trenutno završava Master studij sociologije. Radila je na projektima Centra za studije o izbjeglim i raseljenim osobama FPN, a trenutno je koordinator projekta u međunarodnoj nevladinoj organizaciji "HOPE'87", te istraživač u okviru „Studije sistema integriteta u jedinicama lokalne samouprave“ koju provodi Transparency International BiH.

Selma Porobić je dvostruki Magistar (MA/MTh) i Doktor migracijskih nauka. Pored Lundskeg univerziteta u Švedskoj, školovanje je stekla pri Američkom univerzitetu u Kairu, Fordhamskom univerzitetu u Americi i Oksfordskom univerzitetu u Velikoj Britaniji. Direktorica je Centra za studije o izbjeglim i raseljenim osobama, Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, i posjeduje preko 10 godina akademskog iskustva u oblasti prisilne migracije. Autor je dvije knjige, a njena trenutna istraživačka interesovanja sežu od povratka u BiH do prihvata i integracije potražitelja međunarodne izbjegličke zaštite u BiH i regiji.

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama. Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživače i mentorstvo u toku istraživanja. Više od stotinu stipendija dodijeljeno je u toku trajanja Programa.